

Katedra: Katedra pedagogiky a psychologie

Studijní program: B7505 Vychovatelství

Studijní obor: Pedagogika volného času

**VÝZKUM SKUPINOVÉ DYNAMIKY
V RODINĚ POMOCÍ KRESBY
THE RESEARCH OF GROUP DYNAMICS IN
FAMILY BY DRAWING**

Bakalářská práce: 12-FP-KPP-79

Autor:

Pavel TRPIŠOVSKÝ

Podpis:

Vedoucí práce: PhDr. Magda Nišpanská PhD.

Počet

stran	grafů	obrázků	tabulek	pramenů	příloh
55	0	16	0	24	CD

V Liberci dne: 22. 4. 2013

ZADÁNÍ BAKALÁŘSKÉ PRÁCE

(PROJEKTU, UMĚLECKÉHO DÍLA, UMĚLECKÉHO VÝKONU)

Jméno a příjmení: **Pavel Trpišovský**
Osobní číslo: **P10000143**
Studijní program: **B7505 Vychovatelství**
Studijní obor: **Pedagogika volného času**
Název tématu: **Výzkum skupinové dynamiky v rodině pomocí kresby**
Zadávající katedra: **Katedra pedagogiky a psychologie**

Z á s a d y p r o v y p r a c o v á n í :

Cíl práce je využít výtvarný projev jako zdroj informací o rodinných vztazích a jejich kvalitě. Na základě získaných informací doporučíme a realizujeme postupy (vyprávění příběhů a jejich výtvarné ztvárnění) zacílené na konkrétní pozitivní změny ve vztazích a sebepojetí jednotlivých členů rodiny

Metody: Rozhovory analýza výtvarných projevů, pozorování.

Rozsah grafických prací:

Rozsah pracovní zprávy:

Forma zpracování bakalářské práce: tištěná

Seznam odborné literatury:

Cambellová, J., Techniky arteterapie ve výchově, sociální práci a klinické praxi. Praha: Portál 1998, ISBN 80-7178-204-1

Čačka, O., Psychologie vrstev duševního dění osobnosti a jejich autodiagnostika. Brno, 1997, ISBN 80-7239-034-1

Davido, R., Kresba jako nástroj poznání dítěte. Praha: Portál, 2001, ISBN 80-7178-449-4

Liebmann, M., Skupinová arteterapie. Praha: Portál, 2005, ISBN 80-7178-864-3 Meglinovi, D. a

N., Kreslení jako cesta k sebevyjádření. Praha: Portál, 2001, ISBN 80-7178-446-3

Řičan, P., Cesta životem. Praha: Portál, 2004, ISBN 80-7367-124-7 Šicková-

Fabrici, J., Základy arteterapie. Praha: Portál, 2002, ISBN 80-7178-616-0

Vedoucí bakalářské práce:

PhDr. Magda Nišpanská, Ph.D.

Katedra pedagogiky a psychologie

Datum zadání bakalářské práce: 30. dubna 2012

Termín odevzdání bakalářské práce: 30. dubna 2013

doc. RNDr. Miroslav Brzezina, CSc

děkan

L.S.

doc. PhDr. Tomáš Kasper, Ph.D.

vedoucí katedry

V Liberci dne 30. dubna 2012

Čestné prohlášení

Název práce: Vývoj skupinové dynamiky v rodině pomocí kresby
Jméno a příjmení autora: Pavel Trpišovský
Osobní číslo: P10000143

Byl/a jsem seznámen/a s tím, že na mou bakalářskou práci se plně vztahuje zákon č. 121/2000 Sb. o právu autorském, právech souvisejících s právem autorským a o změně některých zákonů (autorský zákon), ve znění pozdějších předpisů, zejména § 60 – školní dílo.

Prohlašuji, že má bakalářská práce je ve smyslu autorského zákona výhradně mým autorským dílem.

Beru na vědomí, že Technická univerzita v Liberci (TUL) nezasahuje do mých autorských práv užitím mé bakalářské práce pro vnitřní potřebu TUL.

Užiji-li bakalářskou práci nebo poskytnu-li licenci k jejímu využití, jsem si vědom povinnosti informovat o této skutečnosti TUL; v tomto případě má TUL právo ode mne požadovat úhradu nákladů, které vynaložila na vytvoření díla, až do jejich skutečné výše.

Bakalářskou práci jsem vypracoval/a samostatně s použitím uvedené literatury a na základě konzultací s vedoucím bakalářské práce a konzultantem.

Prohlašuji, že jsem do informačního systému STAG vložil/a elektronickou verzi mé bakalářské práce, která je identická s tištěnou verzí předkládanou k obhajobě a uvedl/a jsem všechny systémem požadované informace pravdivě.

V Liberci dne: 20. 04. 2013

.....
Pavel Trpišovský

Poděkování

Tímto bych rád poděkoval PhDr. Magdě Nišpenské, Ph.D. za veškerý čas a energii, kterou mi věnovala. Dále bych velmi rád poděkoval rodině (která si však přeje zůstat v anonymitě), se kterou se zabývám v praktické části práce.

Anotace

Hlavním cílem této práce bylo využít výtvarný projev jako zdroj informací o rodinných vztazích a jejich kvalitě. Je zde využita metoda kvalitativního výzkumu, která je aplikována na mně velmi blízké rodině.

V teoretické části se zabývám problematikou rodin obecně. Dále jsou zde zpracovány základy metod, které jsou využity v praktické části. A to základy arteterapie, artefiletiky a rodinných konstelací.

V praktické části pracuji s rodinou pomocí moderní metody systemické rodinné konstelace. Vybrané členy analyzuji pomocí technik, vycházejících z výše popsaných disciplín. Jsou to například Baumův test stromu, test rodiny nebo rodinná konstelace.

Klíčová slova: arteterapie, artefiletika, Baumův test, rodinná konstelace

Summary:

The main goal of this thesis was to use artistic expression as a source of information about family relationships and their quality. A qualitative research method is used there, which is applied on very close family to me.

In the theoretical part I describe the topic of families in general. There are also characterized basic methods which are used in the empirical part. It is the basic of art therapy, artfiletics and family constellations.

In the practical part I am working with the families by using modern methods of systemic family constellation. Given members of the family are analyzed with the help of the techniques based on the disciplines above. There are for examples Baum's test - tree test families or family constellations.

Key words: art therapy, artfiletics, Baum's test, family constellation

OBSAH

1. Úvod	9
2. TEORETICKÁ ČÁST	11
2.1. Rodina	11
2.1.1 Rodina jako systém.....	12
2.1.2 Rodina a její rysy	12
2.1.3 Funkce rodiny	14
2.1.4 Problémově zatížené rodiny	14
2.1.5 Jak rodina ovlivňuje jedince	17
2.1.6 Výchova.....	18
2.2 Rodinné konstelace	20
2.2.1 Systemicko – fenomenologický koncept rodinných konstelací	20
2.2.2 Inscenace rodinných konstelací	21
2.3. Arteterapie	22
2.3.1 Vývoj kresby	23
2.3.2 Základní symbolika	24
2.3.3 Jak kreslíme	24
2.3.4 Barvy a jejich význam	25
2.3.5 Domov	26
2.3.6 Frekventované symboly.....	27
2.3.7 Kresba postavy	28
2.3.8 Co u kresby hodnotíme a analyzujeme	29
2.4 Artefiletika	30

2.4.1 Kresba.....	31
2.4.2 Význam artefietiky	31
2.4.3 Cíle artefietiky	32
3. PRAKTICKÁ ČÁST	34
3.1 Představení rodiny – zkoumaného subjektu	34
3.2 Jolana - test stromu	35
3.3 Petr - rodinná konstelace.....	41
3.4 Dan – test rodiny	47
3.5 Marek – atmosféra v rodině	51
4. ZÁVĚR.....	52
5. SEZNAM POUŽITÝCH ZDROJŮ.....	54

1. Úvod

Psychologie mě dlouhodobě zajímala a obor, který na naší fakultě studuji, tento zájem ještě prohloubil. Velice mě zaujal předmět "Základy arteterapie" a nakonec jako téma pro svou bakalářskou práci jsem zvolil téma: Výzkum skupinové dynamiky v rodině pomocí kresby. V tomto tématu mohu nejlépe využít poznatky pedagogiky, psychologie vývojové, osobnostní, sociální, aplikované disciplíny psychologie rodiny.

Cílem práce bylo využít výtvarný projev, jako zdroj informací o rodinných vztazích, o jejich kvalitě.

Ve své práci jsem použil metodu kvalitativního výzkumu, který jsem aplikoval na rodinu mě velice blízkou. Na základě výsledků, jsem se pokusil doporučit postupy, zacílené na pozitivní změny nejen ve vzájemných vztazích, ale i v sebepojetí jednotlivých členů rodiny. Práce je krom úvodu a závěrečného shrnutí rozdělena na dvě základní části: teoretickou a praktickou.

V teoretické části se zaměřuji zejména na problematiku rodiny v obecné rovině, je zde snaha o co nejpřesnější definici tohoto pojmu. Na obecnou část o rodině navazuje kapitola o systemickém pojetí rodiny. Tento moderní trend v pojetí rodiny se těší vzrůstající popularitě, díky své efektivitě při využívání v praxi. Dále jsou zde zpracovány základy metod, které jsou využity v praktické části. Jde o základy arteterapie, artefiletiky a systemické rodinné konstelace.

Poznatky jsem čerpal z aktuální dostupné literatury, a postupně zjistil, že mnoho autorů je výrazně ovlivněno učením a myšlenkami Berta Hellingera. Toto jméno se neustále opakovalo a já nemohu jinak, než zde tohoto psychologa krátce zmínit. Bert Hellinger (nar. 1925) je německý psycholog, psychoterapeut a katolický misionář, který dlouhodobě působil v Jižní Africe. Věnoval se různým psychoterapeutickým metodám, například psychoanalýze, skupinové dynamice, rodinné terapii, systemické psychoterapii. Výrazně ovlivnil způsob nahlížení na rodinu jako systém, jež podléhá principům a zákonitostem organizace, vývoje a struktury stejně, jako každý jiný přírodní fenomén. Tyto zákonitosti zkoumá a své výsledky efektivně uplatňuje při podpoře rodin se vztahovými problémy. Rozpracoval praktickou metodu nahlížení a zjišťování informací o rodině. Metoda je známá pod názvem systemické rodinné konstelace a pohyby duše. Odsud i poznání, že

člověk se může svobodně rozvíjet jen tehdy, když je dobře zařazen do systému své rodiny, když má to místo, které mu náleží. V průběhu práce jsem dospěl k rozhodnutí, že je zajímavé a užitečné tyto Hellingerovy techniky a metody ve své práci využít.

V praktické části je uvedena studie rodiny, se kterou pracuji na možnosti zlepšení jejich vzájemných vztahů s využitím arteterapie, artefiletiky a systemických konstelací.

Manžel a otec odchází od původní rodiny - manželky a dvou dospělých synů. S rodinou však neztrácí kontakt, Nyní žije s novou přítelkyní, má malého synka, ale do své "staré" rodiny i s malým synem dochází několikrát týdně. Vztahy mezi zúčastněnými jsou velmi přátelské, nejmladší ze synů si nejvíce oblíbil tetu, a vzhledem k nízkému věku (4 roky) vše bere jako normální, složitost vztahů nechápe a překvapivě je taky nikdo neřeší. V literatuře jsem se nesešel s podrobnějším zpracováním tohoto typu soužití, i když myslím, že v současné době nejde o stav nijak ojedinělý. Pracovně jsem si nazval tento typ rodiny jako "polymorfní " typ, i když samozřejmě nejde o oficiální psychologický termín. Domnívám se však, že nejlépe vystihuje daný stav.

Praktickou část jsem nechtěl pojmut jako kompilát již napsaného, snažil jsem se veškeré popsané metody osobně aplikovat. Téma je však náročné a já začátečník, některé interpretace se mohou čtenáři jevit přinejmenším odvážné. Při formulování závěrů jsem se snažil být zdrženlivý a vyvarovat se jakýchkoliv spekulativních úvah.

2. TEORETICKÁ ČÁST

2.1. Rodina

Když zmíníme téma rodiny, musíme si uvědomit, že zasahuje nejen do psychologie, ale i sociologie a mnoha dalších disciplín – jde o interdisciplinární téma.

Často si můžeme položit otázku kdo, nebo co, spadá do naší rodiny? A jak se liší chápání rodiny obecně a chápání vlastní rodiny.

U dětí je dobře vidět odlišné vnímání od dospělých, jak jsou velmi ovlivňovány okolím a jak na ně jejich rodina, i prostředí ve kterém vyrůstají, působí. Chápání rodiny může být z pohledu sociálního, biologického, nebo společenského. Pro děti je jejich rodina mnohdy rozšířena i o hračky, domácí mazlíčky, či lidi jim blízké, byť s nimi nebydlí pod jednou střechou. Proto se musíme zamyslet nad definicí rodiny i z hlediska celospolečenského.

V odborné literatuře se můžeme setkat s mnoha různými definicemi rodiny, pro ilustraci uvádím některé z nich.

Rodina je společenská skupina spojená manželstvím, nebo pokrevními vztahy a odpovědností a vzájemnou pomocí (Hartl, aj. 2009, s. 512).

Pokud se podíváme na definici Marie Vágnerové, která je považována za přední českou psycholožku a odbornici v oblasti vývojové psychologie, vidíme, že její pohled na rodinu se mírně liší v úhlu pohledu. Vágnerová uvádí, že *nejvýznamnější sociální skupinou, zásadním způsobem ovlivňující rozvoj psychiky je rodina (Vágnerová 2007, s. 11).*

A ještě pro dokreslení sociologický slovník uvádí, že rodina je *„forma dlouhodobého solidárního soužití osob spojených příbuzenstvím a zahrnující přinejmenším rodiče a děti“ (Jandourek 2007, s. 206).*

Zde vidíme propojenost různých oblastí a jejich pohled na rodinu. Rodina je, nebo by spíše měla být, základním stavebním prvkem socializace každého jedince. Vždyť je to právě rodina, která formuje budoucí obyvatele našeho města, kraje a státu. Rodina je to místo, kam většina z nás chodí po celý život jako do oázy bezpečí a rodina je to místo, kde má většina z nás vždy otevřené dveře a cítí se vítána.

V procesu socializace je rodina velmi důležitým a dalo by se říci i základním místem pro každého nového jedince ve společnosti. V rodině probíhá *primární socializace*, to znamená, že v ní jedinec navazuje první kontakt se světem a se společností. Rodina vytváří zázemí, prostor a oporu pro vývoj jedince.

Zároveň nám rodina zprostředkovává *zvládání základních vzorců sociokulturního chování a myšlení*. Nejen díky tomuto dítě rozvíjí své vztahy k sobě samému, ale i k druhým lidem, širšímu sociálnímu prostředí, k věcem a úkolům (Helus 2007, s. 135).

Z pohledu *sekundární socializace* je nejvíce vývoj jedince ovlivněn školou a prostředím.

Škola systematicky uvádí děti a mládež do sociokulturního světa tak, aby se v něm orientovaly a rozvíjely, aby jeho poznatkové soustavy, hodnoty a normy přijaly za své, a aby se svým věděním a dovednostmi v něm dokázaly uplatnit (Helus 2007, s. 185).

Sekundární socializace připravuje každého z nás na jeho roli ve společnosti, probíhá, jak již bylo zmíněno ve škole, v rodině a dále v kontaktu s vrstevníky a okolím.

2.1.1 Rodina jako systém.

Rodinný systém je tvořený interakcemi a vztahy mezi lidmi. Chování jednotlivců ovlivňuje do jisté míry všechny ostatní členy daného systému. Tento systém obsahuje mnoho subsystémů (například otec a syn, manželé, sourozenci). Porucha jedné části se projeví na celku jako takovém.

Změny tohoto systému mohou být kontinuální nebo diskontinuální. První případ jsou pozvolné změny, které se udávají v časových proměnách (například: děti dospívají). Opakem jsou pak změny, které se označují jako kritické události (rozvod, odchod dětí z domova nebo narození dítěte).

Vlastností systému je pak schopnost sebezáchovy a sebeopravy. Rodinný systém, který je narušený nebo ohrožený, se může někdy za cenu obětí sám obnovit, nebo zlepšit. Tato oběť by však neměla být na úkor některého člena rodiny.

2.1.2 Rodina a její rysy

U tohoto tématu nemohu nezmínit předního českého psychologa Oldřicha Matouška. Matoušek ve svém díle *rodina jako instituce a vztahová síť* ukazuje přehled kulturní

historie rodiny. Jednak se nad rodinou jako takovou zamýšlí z pohledu historického, pak z pohledu novodobé společnosti a věnuje se i vztahům v rodině.

Mě osobně zaujalo členění z pohledu *smyslu* rodiny. Jaký má tedy rodina smysl? Matoušek uvádí následující:

reprodukční

zajištění primárních potřeb - teplo, nasycení,

stabilní prostředí – domov

přítomnost stabilních osob – rodiče

totožnost – jméno

Dítě si také z rodiny odnáší představu o pracovním uplatnění, o manželství a rodině, o hodnotové hierarchii (Matoušek 1993, s. 10).

Všem členům rodiny, dětem i dospělým poskytuje rodina domov.

V současné době je rodina dělena podle jejích rysů. V toto smyslu dělí Helus rodinu na:

- Nukleární, neboli jádrovou
- Manželskou
- Dvougenerační
- Intimně vztahovou, neboli rodinu centrální vztahové zóny
- Privátně individualizační – vymanění se z pout tradice. Znamená to především nutnost rozhodovat se sám za sebe a následně brát za svá rozhodnutí zodpovědnost.

Podle dostupných výzkumů se v současné době snižuje procento úplných rodin - muž, žena, dítě, a klesá k 50%. Naopak roste počet neúplných rodin – rodič a dítě/děti a to již na více než 15% populace, kde převažuje rodina s ženou v čele domácnosti.

Český statistický úřad udává, že v roce 2011 kleslo procento narozených dětí na 1,4 a zvyšuje se věk rodiček na 29,7. Pokračoval i trend dětí narozených mimo manželství, který

se v roce 2011 zvýšil na 41,8 %. Zároveň stoupá i rozvodovost, která byla podle dostupných zdrojů 46,2 % (czso, 2013).

2.1.3 Funkce rodiny

Vrátíme-li se k předem uvedeným definicím rodiny, je nám jasné, jak významnou roli má funkční rodina v životě dítěte. Bohužel nic v životě není bezproblémové a i každá rodina může během svého trvání projít různými fázemi. Pro nás je důležitý hlavně vztah rodiny vůči dětem, které v ní vyrůstají.

Právě podle tohoto hlediska dělí Helus (Helus 2007, s. 152-153) rodiny na *stabilizované funkční, funkční rodiny s přechodnými, více či méně vážnými problémy, rodiny problémové, rodiny dysfunkční, rodiny afunkční*.

Tyto kategorie nám ukazují, jak se může v průběhu let rodina postupně měnit. Může pod vlivem okolností přecházet z jedné fáze do druhé, neznamena to však, že by musela nezvratně ovlivnit vývoj dětí, které tam vyrůstají. Často záleží na délce setrvání v tíživé situaci, i na tom, co je hlavní příčinou například dysfunkční rodiny.

Mezi častou dysfunkcí rodiny patří alkoholismus, se kterým si pak dítě, pokud je v tíživé situaci po dlouhou dobu, neumí poradit. V dítěti může zůstat psychická porucha, trauma, či jiné následky.

Jinak ale rodinné prostředí posiluje rozvoj těch kompetencí, které považuje za důležité a cíleně nerozvíjí ty, které významné nejsou (Vágnerová 2007, s. 11).

Rodina dělá vše pro to, aby byl vývoj a rozvoj člověka co nejvíce podpořen, stará se a pečuje o své členy i po stránce hmotné, pečuje o jejich výživu, zdraví i kulturní zvyky.

Cílem výchovy každých rodičů je vytvořit takové podmínky a prostor pro své děti, aby mohlo dojít k co nejlepšímu rozvoji celé jejich osobnosti. *Výchova představuje dynamický proces vědomé a řízené socializace a zahrnuje všechny činnosti, které člověka formují pro život v konkrétní společnosti* (Kraus, 2008 s. 64).

2.1.4 Problémově zatížené rodiny

Jako nejčastější typy problémově zatížených rodin uvádí Helus:

Nezralá rodina

Za nezralou rodinu je považována taková rodina, kde se lidé stanou rodiči příliš brzy. Je to v době, kdy nejsou na roli rodičů připraveni a často ani nejsou „vzájemně vyladěni“. Po příchodu dítěte do takto nastavené rodiny často dochází k narušením vztahů mezi partnery a dítě je místo spojování spíše rozděluje.

Nezralost můžeme pozorovat v několika rovinách

Nezralost v oblasti zaměření, životních hodnot, životního způsobu

Nezralost v oblasti zkušeností

Nezralost v oblasti citů (problémy sociální a ekonomické)

Přetížená rodina

Přetížená rodina je taková rodina, kde jsou sice rodiče zralí k výchově dítěte a upřímně se na ní podílejí, avšak okolnosti jim znemožňují, aby byl tento proces plynulý a pro dítě bezproblémový. Je mnoho situací v životě rodičů, které se přenáší na chod jak celé rodiny, tak i na chování a vzdělávání dětí. Ne každý rodič je schopen neustále odolávat stresu v práci, přetížení a návalu povinností. Toto se dá zvládat jen do určité hranice. Pokud je tato pomyslná hranice překročena, odrazí se to na chodu celé rodiny a na dítěti nejvíce.

Naštěstí přetíženost může být jen dočasného rázu a po překonání náročného období se rodina vrací do normálního chodu.

Pro ilustraci uvedeme některé zdroje přetíženosti.

Přetíženost konflikty

Přetíženost rodičů narozením dalšího dítěte

Přetíženost starostmi způsobenými nemocí v rodině

Přetíženost bytovými a ekonomickými problémy

Ambiciózní rodina

Ambiciózní rodina je typem rodiny, kde prospěch rodičů, jejich kariérní růst, seberealizace a vlastní zájmy převažují nad zájmy dítěte. Rodiče sice své děti zahrnou blahobytem, chybí tam však citové potřeby dítěte jako je *láska, solidarita a soucítění*.

Perfekcionistická rodina

V této rodině je dítě neustále pod tlakem, aby podávalo vysoké výkony, bylo vždy mezi nejlepšími, vynikalo a vykazovalo perfektní výsledky. Podstatné je, že se zde rodiče neohlíží na předpoklady dítěte. Dítě se dostává do permanentní zátěže a tlaku, aby obstálo a naplnilo očekávání rodičů, i když jej to stojí nemálo sil a úsilí.

Autoritářská rodina

Autoritářská rodina je charakterizována neustálými příkazy a zákazy ze strany rodičů, kteří nepřihlíží k potřebám dítěte. Dítě nemá šanci pocítovat svou osobní nezávislost, což může vézt k frustraci a zabraňuje dítěti v seberealizaci. Dítě pak může na situace reagovat apatií, výbušným chováním až agresí, či asociálním chováním.

Pro autoritářskou rodinu bývá typické:

Používání trestů

Vyžaduje se automatická a slepá poslušnost

Dochází k „lámání“ osobnosti, potlačení touhy rozvíjet se

Rozmazlující (protekcionistická) rodina

Rozmazlující rodina je typická tím, že má tendence dítěti vždy vyhovět, nebo dělat vše podle toho, jak si to přeje dítě. Protekcionismus dělíme na tři základní formy:

Protekcionismus útočný, ofenzivní – zde rodiče bojovně vystupují na obranu dítěte a to všude, kde by se mohlo zdát, že je dítěti křivděno.

Protekcionismus soucítící – zde rodič trpí spolu s dítětem. Narušuje se tak vztah dítěte k okolí, ke škole i k ostatním lidem.

Protekcionalismus služebný – zde jsou rodiče podřízení vlivu dítěte, chtějí mu za každou cenu vyhovět a sloužit.

Rodina nadměrně liberální a improvizující

V rodině liberální chybí v první řadě řád a pravidla. Dítě má naprostou volnost bez pravidel a povinností. Nemá vzor, podle kterého by se jeho život řídil. Často mívá na základě této zkušenosti sklon k pochybným zábavám, egoismu i sobectví.

Odkládající rodina

Pokud je mladá ambiciózní rodina přetížená, nebo je v krizi, může se tento stav projevit v častém „odkládání“ dítěte. Pokud toto odkládání přeroste úměrnou mírou a dítě je neustále někde mimo domov, pak hovoříme o problému. Dítěti se naruší základní citová osa a ztěžuje se mu vztah k jeho domovu.

Může zde vzniknout deprivace syndrom, právě v důsledku citového strádání.

Disociovaná rodina

U disociované rodiny jsou vážně rozrušeny a narušeny důležité vztahy v rodině. Vztahy mohou být narušeny zevnitř, nebo z venku.

Narušením *vnějších vztahů* myslíme izolovanost rodiny od vnějšího prostředí, nebo konfliktovost s okolím.

Narušením *vnitřních vztahů* myslíme narušení vztahu mezi členy rodiny. Může to být oslabení vzájemných kontaktů, nebo konflikt mezi členy rodiny.

2.1.5 Jak rodina ovlivňuje jedince

Každé dítě prochází během svého života socializací a to socializací primární a sekundární. Ta se později promítá do života každého jedince. V dnešní době, stejně jako v letech minulých, je velmi pečlivě okolím sledována ekonomická situace rodiny.

V dnešní době se s oblibou používá výraz *socioekonomický* statut rodiny. Ten nám ukazuje úspěšnost rodiny, její postavení ve společnosti i postoj okolí vůči ní. Jedním ze základních ukazatelů tohoto postavení je vzdělání. V dnešní době se klade na vzdělání čím dál větší

důraz a tak většina rodičů si přeje, aby jejich dítě „vystudovalo“. Představa o studiu se v každé rodině liší, záleží na postavení a představách každé rodiny.

Ke studiu se váže mnoho dalších faktorů. Některé děti i přes studijní předpoklady si vzdělání nemohou dovolit vzhledem finanční náročnosti. V opačném případě, mnoho dětí, kterých rodiny mají dobré finanční zázemí postrádají vůli. Ve výchově je proto důležitá motivace, která děti naladí na další studium.

2.1.6 Výchova

Různé zdroje se shodují na třech nejčastějších typech výchovy.

Styl autoritativní – tento typ, jak již název napovídá, se vyznačuje především direktivností ze strany rodičů. Výchova probíhá formou příkazů a zákazů, kterým se dítě musí přizpůsobit, ideálně bez odmlouvání. V tomto případě jsou časté i tresty.

Styl liberální – u tohoto stylu výchovy má naopak dítě maximální volnost. Rozhodování i jednání se nechává vlastně na dítěti a rodiče často doufají, že dítě samo přijde na to, co je správné.

Styl demokratický – zde je hlavní podstatou vymezení pravidel a rodiče stanoví, co je správné a co nikoli. Tento styl je hlavně o komunikaci a o respektu členů rodiny.

Po přečtení tohoto rozdělení si mnoho z nás pomyslí, že by své dítě jistě vychovávalo podle demokratického stylu. Vždyť jde o dobro našeho dítěte. Realita je však obvykle jiná. Často se ve společnosti svých známých setkávám se stylem liberálním. Zůstává otázkou, jak se tyto děti budou chovat v pubertě a dospívání.

K tématu partnerství, hranic a respektu je vydaná kniha Pavla Kopřivy. Ve své publikaci uvádí, že *partnerský přístup dospělých k dětem je nejen možný, ale nutný, aby z dětí vyrostli kompletní a zodpovědní lidé, schopní řešit problémy současného světa*. Partnerství má pak podle Kopřivy vyjadřovat myšlenku rovnocennosti nějakého vztahu a spolupráce. *Nelze vychovávat autoritativně a pak očekávat, že se děti budou chovat demokraticky* (KOPŘIVA, 2008 s. 9).

Je dobré najít i ve výchově zlatou střední cestu, vyvarovat se toho, co jsme my sami jako děti neměly rády a k výchově svých dětí přistupovat tak, aby se v nich již od útlého věku

budoval pocit zodpovědnosti, ale i partnerství s rodiči. Vždyť někoho respektovat není jednoduché, ale pokud je respekt vzájemný, pak je i vztah rodičů a dětí na jiné úrovni.

Matějček ještě dodává, že v rodinné výchově je zapotřebí uplatňovat vhodné výchovné styly, které spočívají zejména v dostatečné podpoře dítěte, ať už v oblasti jeho zájmů, koníčků apod. Důležitá je podpora samostatnosti dítěte, kdy dítě v případě neúspěchu nepodceňujeme, nezesměšňujeme, věnujeme mu dostatek lásky, vyvoláváme u něj pocit bezpečí, opory a celkově se snažíme a dbáme o jeho všestranný rozvoj (MATĚJČEK, 2007)

2.2 Rodinné konstelace

Zakladatelem metody rodinných konstelací je psychoterapeut Bert Hellinger. Tento přístup byl velmi pozitivně přijat u odborné veřejnosti. *“Hellinger vytvořil neobvyklou cestu “ultrakrátké terapie” orientované na řešení, jež spočívá především v rozestavení, v určité formě práce se sousoším, kdy jistá osoba rozestaví v rámci skupiny rodinu svého původu”* (von Schlippe, & Sweitzer, 2006, s. 32).

Základem rodinné konstelace je hypotéza, že každý člen rodiny je součástí takzvané „velké duše“. Je to duše, do které patří všichni rodinní příslušníci. Z tohoto pohledu tedy každý miluje své rodiče a slouží celé rodině. Někdy tedy žijeme tak, abychom napravili viny či příkoří, které se staly již našim rodičům, či někomu z předešlé generace. V extrémních případech dochází k situacím, kdy člověk převezme místo předčasně zemřelého člena rodiny. To může mít za následek, že lidé pak nežijí svůj vlastní život, cítí se sami sobě odcizení a mohou mít i sebevražedné myšlenky.

Touto terapií zkusíme zjistit, zda člověk nemá problém v zapletení do osudu některého z rodinných příslušníků. Do rodiny nepočítáme pouze rodiče, prarodiče a děti, ale také sourozence (vlastní i nevlastní), důležité partnery členů rodiny, potracené děti a další.

Rodinné systémy ukazují, *“že každá rodina, každé pokolení, má něco jako vlastní svědomí”* (Hellinger, & ten Hövel, 2004, s. 13). S tímto svědomím lze vstoupit do kontaktu a získat podstatné informace o tom, čím je narušena rovnováha vztahů a co tuto nerovnováhu ještě více prohlubuje.

Hellinger definuje cíl rodinné konstelace dosáhnutí „řádu“. Je to řád, ve kterém se celá rodina cítí dobře. Lidé znají způsoby, jak nalézt a přijmout místo v rodině, které jím náleží. Ukazuje, jak nakládat s potlačenými negativními emocemi, kterými jsou lidé zatíženi. A to převážně mladší členové rodiny.

2.2.1 Systemicko – fenomenologický koncept rodinných konstelací

Hellinger označuje rodinné konstelace jako systemicko – fenomenologické. Nejprve si proto vysvětlíme tyto pojmy:

Systemika: je přístup, který bere v úvahu celý systém a všechny vztahy v daném systému zahrnuté. Systém je soustava jednotek nebo částí, které mezi sebou setrvávají v trvalém vztahu.

Fenomenologie: od slova fenomén, které vychází z řeckého slova „fainesthai“, které znamená jevit se, ukazovat; “fainomenon” představuje to, co se ukazuje, jeví.

Pracovat systemicko – fenomenologickou cestou, znamená “všímat si spontánních emocionálních projevů zástupců, tak jak je dávají najevo, a nechat dynamiku volně se rozvíjet” (Franke – Gricksch, 2006, s. 23).

Hellinger stanovuje v rámci fenomenologického přístupu tři hlavní zásady:

Zásada (bez) strachu: V rámci konstelací nesmíme nic zlehčovat a to i v případě, že se objeví něco velmi nepříjemného až bolestivého. Každý je schopen nést svůj osud. Ten, kdo tedy staví konstelaci, jí staví sám, nesmí mu s ní nikdo pomáhat.

Zásada (bez) úmyslu: V konstelaci není úmysl pomáhat. Fenomenologická práce vyžaduje velkou pozornost, je třeba se pozorně dívat, naslouchat a vcítovat se, ale neměli bychom mít úmysl dosáhnout konkrétního požadavku.

Zásada (bez) lásky: S klienty se nesmí pracovat na osobní úrovni, neměli bychom se nechat vést soucitem. Je důležité, aby klient cítil, že je vnímán a akceptován, což nám také pomůže k jeho otevření se.

2.2.2 Inscenace rodinných konstelací

Před začátkem konstelace s klientem hovoříme o problému, který budeme zkoumat. Po té navrhujeme, kdo bude v konstelaci „účinkovat“. Klient si zvolí za vybrané účastníky jejich představitele. Zástupci se vybírají podle vnitřního citu a momentální inspirace, neměli bychom se vést racionálními kritérii. Není proto potřeba, aby například matku představovala žena, nebo někdo staršího věku, než je klient. (*Hellinger ve svých knihách sehrává inscenace s „živými lidmi“. V praxi je ale možné využít pro ostatní role různé předměty, případně konstelaci malovat.*)

Po sestavení konstelace klient odchází do povzdálí a sleduje konstelaci z „venku“. Zástupcům jednotlivých rolí jsou kladeny otázky, jak se cítí a snažíme se získat jejich subjektivní pocity v dané pozici. K ničemu je však nenabádáme a jejich prohlášení necenzurujeme.

Po této úvodní fázi jsou zástupci vyzváni, aby se přemístili dle vlastního pocitu. Klient doplňuje případné informace ze svého života. Konstelace odráží tedy jeho subjektivní

pohled a nemusí odrážet skutečnost. Přemístování zástupců a hledání jejich vhodné pozice je tedy cesta k nalezení problému.

Na konci si klient mění místo se svým zástupcem a celou konstelaci zhodnotí. Po té vkládáme do úst klientovi věty, které opakuje a pronáší je k ostatním členům konstelace. Jelikož tyto věty mají často velký emocionální náboj, je dobré, po skončení nechat zástupce vystoupit ze svých rolí – například drobným skokem vpřed.

Rodinné konstelace se formují ve třech fázích a dohromady vytvářejí dva rozdílné obrazy rodinného systému, kterými jsou obraz destruktivní dynamiky a obraz rozřešení. V první fázi konstelace jsou prezentovány klientovy představy a vzpomínky. Jedná se o velmi subjektivní vykreslení skryté dynamiky v rodině. Tato etapa rozkrývá způsoby, kterými rodina ovlivňuje, co klient cítí, dělá, nebo jak se chová. Hellinger (2000, s. 225) říká, že „umožňuje vytvořit pracovní hypotézy o dynamice systému působícího v rodině“. Reakce zástupců členů rodinného systému klienta poskytují v průběhu konstelace další informace. Ty jsou společně s vizuálními obrazy konstelace a základními informacemi od klienta dobrým základem, pro hledání řešení. V druhé fázi vystupuje obraz rovnováhy rodinného systému. Závěrečná fáze představuje konstelaci, v níž má každý člen rodiny své vlastní místo a svou vlastní funkci. Pro klienta má léčivé účinky právě přijetí tohoto obrazu.

Zvláštností rodinných konstelací je, že vybraní zástupci, reprezentující osoby z klientova života, mají, jakmile jsou do systému postaveni, podobné pocity jako ti, které zastupují. Z části jejich symptomy získávají, a to i přesto, že o nich v podstatě nic nevědí (Hellinger, & ten Hövel, 2004).

„V rodinných konstelacích se dospívá k řešení, pokud se každý člen rodiny nachází na takovém místě, které mu patří, a kde je uznáván. Když je každý na správném místě, přijme svou zodpovědnost a stará se o své bez toho, aby zasahoval do věcí druhým. Tak všichni cítí vlastní důstojnost a je jim dobře. To je tedy řešení“ (Hellinger, & ten Hövel, 2004, s. 30).

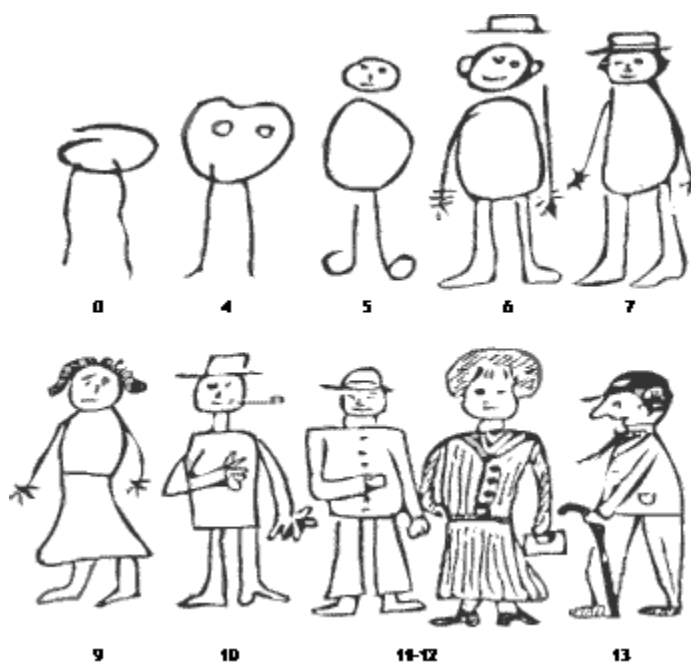
2.3. Arteterapie

Je spousta definic, které se pokouší pojem arteterapie definovat. Arteterapii obecně vnímáme jako léčbu veškerým uměním ať už hudbou, malbou, tancem či divadlem. Nám však pro tuto práci postačí okruh týkající se výtvarného umění.

Všechny definice mají společné, že arteterapie pomáhá porozumět druhým i sobě samému. Má také pozitivní dopad na rozvíjení komunikace a tvořivost. Není zde kladen důraz na estetické výsledky a tím se odlišuje od různých výtvarných či keramických kroužků.

2.3.1 Vývoj kresby

Dětská kresba je závislá na vývoji jedince. Ze začátku hovoříme o období skvrn. Několika měsíční dítě si spíše vybíjí pudy, než kreslí a malba těchto skvrn je pro nás nic neříkající.

Obrázek 1: vývoj kresby

Kolem jednoho roku děti přechází do období čmáranic. Děti mezi prvním a druhým rokem si rády čmárají všemi směry, dokud si neuvědomí, že kresba má určitou vypovídající hodnotu. Nevyrovnané děti s kresbou po tomto uvědomění záhy přestanou, proti tomu ty veselé a šťastné kreslí čáry co nejsilnější a snaží se pokreslit co největší plochu papíru.

Tyto dvě předešlá období nejsou spojená s vývojem intelektu dítěte. Děti totiž neudrží pozornost dostatečně dlouhou dobu a tak původní nápad kresby často mění, pokud ji vůbec dokončí. Dítě pak prostě čmáranici nějak pojmenuje, jak ho v daném okamžiku napadne. Zde hovoříme o „náhodném realismu“.

Mezi druhým a třetím rokem začínají děti kreslit klubička. Tímto se snaží napodobit písmo dospělých. Z těchto uzavřených smyček vznikne hlavonožec. Hlavonožec je vyobrazen kruhem, který znázorňuje jak hlavu, tak tělo. Z tohoto kruhu jsou vždy vedeny dvě čáry

jako nohy a většinou i další dvě jako ruce. Děti od tří do pěti let takto kreslí postavy po celém světě. S přibývajícím věkem roste také počet detailů v podobě očí, úst, nosu či pupku. Podle těchto detailů můžeme hodnotit inteligenci dítěte. Také již víme, že v tomto období, když dítě kreslí postavu, kreslí samo sebe, a to tak, jak se cítí.

Dalším stádiem je stádium transparentnosti. To spočívá ve vyobrazení vnitřku objektu ačkoli na obrázku by měl být pouze vnějšek. Typickým příkladem je dům do něhož můžeme vidět skrz zdi. Pozoruhodné je, že věk, kdy tento jev mizí se liší v zahraniční a české literatuře. V zahraničí se uvádí sedmý až devátý rok, čeští odborníci však uvádí nástup do školy.

Do věku sedmi let děti téměř nerozeznávají horizontální a vertikální polohu, chybí jakákoli perspektiva. Toto se nazývá období sklápění. V tomto a předešlém období děti kreslí co znají. Realitu malují jak jí vidí a jak ji jejich mysl zpracovává, neodráží skutečnost.

Mezi sedmým a dvanáctým rokem přecházejí děti do stádia vizuálního realismu, kdy kreslí, co vidí. Přejít do tohoto stádia však velice závisí na mentální úrovni, sociálním a kulturním prostředí či emoční zralosti. Poté nastupuje poslední stadium – zobrazování prostoru.

2.3.2 Základní symbolika

Tato kapitola se věnuje základní symbolice kresby. A to rozboru barev, postav, objektů atd. Je proto důležité upozornit, že popsaným prvkům nelze přiřkládat přesný a neměnný význam. Je sice základní symbolika kresby, ta však ztrácí smysl v případě, že neznáme kontext, do kterého bychom jí začlenili. Nemá tedy smysl interpretovat obrázek bez znalosti okolností.

2.3.3 Jak kreslíme

Kresba je na rozdíl od psaní, kdy píšeme zleva doprava a máme pravidla na to jak psát čárky či jednotlivá písmena, aktivita bez jakéhokoli omezení. I čára, kterou kreslíme, o nás něco sděluje a vypovídá.

Již podle první čáry můžeme provést základní interpretaci. Ustrašené děti bez sebedůvěry kreslí slabé, lehce naznačené linky. Svůj výtvar často předělávají, gumují, což značí nedostatek sebedůvěry, nebo potlačení toho, co by mohlo vyjít najevo. Nikoho nepřekvapí,

že agresivní jedinci většinou malují čáry silné. Děti, které zase vyrábějí zmatené, ušmudlané a chaotické kresby mívají často potíže s psaním.

2.3.4 Barvy a jejich význam

Problematika barev má svoje kořeny již v dávné historii. Už v antické době měla každá barva svůj význam a přiřazenou planetu. Například žlutá – slunce – štědrost a víra, modrá – Jupiter – věrnost a mír nebo bílá – měsíc – čistota a spravedlnost. Od pradávna máme také přísloví „vidět rudě“, „rozpálit se do běla“ či „zezelenat závistí“. Dnes se barvy zkoumají ještě podrobněji a na základě studií se proto například nástroje dělníků dělají v jasných barvách k povzbuzení do práce.

Výběr barvy má určitou vypovídající hodnotu, ale při rozboru kresby je nutné brát ohled na věk subjektu. Děti totiž užívají barvy dvěma způsoby. Napodobováním přírody, kdy kreslí zelenou trávu, modré moře či bílý sníh. A druhým způsobem, kdy se dítě nechá vést svým nevědomím. To nám pochopitelně sdělí o jeho myšlení a osobnosti nejvíce. U barvoslepých dětí nemá barevný kód pochopitelně význam. Vždy proto ověřujeme, zda zkoumaný subjekt dobře vidí.

Roselina Davido (Davido, 2001) ve své knize popisuje význam barev následovně:

ČERVENÁ: Podle doktora A. Bouveta je zcela normální, když dítě před šestým rokem používá výhradně červenou. U nemocných dětí červená nemá tak sytý odstín. Po šestém roce ukazuje na tendenci k agresivitě a nedostatečnou kontrolu emocí.

MODRÁ: Používají ji i děti mladší pěti let. Tyto děti se vyznačují tím, že své chování více kontrolují než děti používající červenou. Používání modré v šesti letech znamená, že dítě je dobře adaptované. Modrá nahrazuje hnědou, když dítě už opravdu nechce zůstat „miminkem“. Pokud používá výhradně modrou, ukazuje to na přílišnou sebekontrolu.

ZELENÁ: Použití je srovnatelné s modrou a odráží spíše sociální vztahy.

ŽLUTÁ: Je velmi často spojována s červenou, nebo používána samostatně. Někdy ukazuje na velkou závislost dítěte na dospělém.

HNĚDÁ: stejně jako tmavé nevýrazné barvy (považované psychoanalyticky za regresivní), a někdy i žlutá, odráží hnědá barva špatnou rodinnou i sociální adaptovanost dítěte a jeho různé konflikty. Tyto „regresivní“ barvy s oblibou volí umíněné děti.

FIALOVÁ: Malé děti ji užívají jen zřídka, je příznakem neklidu. Často se vyskytuje ve spojení s modrou a prozrazuje úzkost. Je používána hlavně v období obtížné adaptace a někdy se vedle ní objevuje zelená.

Obrázek 2: kresba školačky, která přišla do třídy jako nová. Přestávky tráví sama, snaží se hledat nové kamarády

ČERNÁ: Vyskytuje se v jakémkoli věku a prozrazuje určitou míru úzkosti. Někdy svědčí o bohatém vnitřním životě. Symbolika černé je však zvláštní v období puberty, kdy vyjadřuje nepřístupnost a ostych ve vyjadřování citů.

Pro interpretaci barev musíme přihlídnout k mnoha faktorům, jako jsou kulturní vlivy, móda či kombinace barev, či počet užitých barev.

Sociálně dobře adaptované děti zpravidla užívají od čtyř do šesti barev oproti tomu introvertní děti, pro které není navazování kontaktů tak lehké, se spokojí s barvou jednou či dvěma. Všeobecně teplé barvy svědčí o vyrovnanosti a barvy tmavé ukazují na tendence ke smutku, úzkosti nebo odpor k někomu či něčemu. Bledé odstíny zase vyjadřují citovou nevyrovnanost nebo špatný zdravotní stav.

2.3.5 Domov

Již jsme si rozebrali styl malování a seznámili se se symbolikou barev. V této kapitole se naučíme interpretaci nejčastěji kreslených objektů. Začneme domovem.

Dům patří k jednomu z nejoblíbenějších dětských témat. Při zkoumání kresby domu se nejprve zaměříme na plochu domu vůči ploše papíru.

V případě, že dítě využije pouze malou část plochy, okna jsou drobná či zcela chybí a okolí je poseto mnoha dalšími prvky (například velkým stromy), prozrazuje kresba určitou poruchu. Mezi šestým a osmým rokem je toto přičítáno velké nesmělosti dítěte, či nestandardně velké připoutanosti k matce. Po osmém roce je to hodnoceno jako pocit méněcennosti a osamění. Pokud takto dům nakreslil pubescent, ukazuje to na zdrženlivost v projevování citů.

Dům, který zabírá celou plochu papíru, nebo se na něj dokonce nevejde, nemá tak jednoznačné vysvětlení, jako příklad předešlý. Kreslíř touží po projevu lásky, nebo po ovládnutí svých pudů. Z tohoto důvodu děti z dětských domovů mají tendenci často pokrýt celou plochu a kolem domu kreslí spoustu aut, letadel a dalších objektů. Tyto děti se obtížně soustředí na abstrakci či symboly. Ty pro ně téměř nic neznamenají, zatímco prvky jako auto nebo příroda jsou jim mnohem bližší.

Osamělé, nepřístupné domy bez dveří jsou znakem nezdaru a prohry. Pokud dům má odpudivý vzhled, pravděpodobně se autor cítí pod tlakem rodiny, pociťuje omezování vlastní svobody. Důležitá je také cesta. Narušené děti ji často kreslí zatarasenou či ji vybarvují černou, nebo červenou barvou.

Děti, které jsou ve střídavé péči, často při zadání úkolu nakreslení domu, kreslí domy dva. Jeden otce a druhý matky.

2.3.6 Frekventované symboly

Mezi nejčastějšími dětskými motivy je kresba zvířat. Děti totiž zvířata znají z různých pohádek, knížek či filmů. Máme spoustu pořekadel, které dávají zvířatům určitou symboliku. Říkáme slabý jako moucha, špinavý jako prase, nebo lstivý jako liška. Když se tedy dítě potká s určitým živočichem, ihned si na něj vytvoří určitý názor, zda je mu sympatické či nikoli.

Děti rády kreslí domácí zvířata, která jsou jim nejvíce na očích. všeobecně to značí o dobrém přizpůsobení dítěte s okolím. Zvýšit pozornost musíme v případě, když jsou zvířata zobrazována v útočném chování. Pes cení zuby, kočka má vytažené dráčky. Námět zvířat, která lidé často hladí, se vyskytuje u „mazlivých“ dětí. Po desátém roce tento obraz může značit citové problémy. Všeobecně platí, že pokud děti zapojují do svých kreseb neustále, může to značit problémy ve vztazích s jinými lidmi.

Zajímavý je také obrázek šelem. Většinou vyjadřují obraz někoho, koho se děti bojí – obvykle otce. V případě, že je tato šelma vyobrazena proti určité postavě – přidává to oné postavě na důležitosti – symbol ochránce.

Dalším častým námětem je slunce. Slunce je mužský symbol a často na kresbách, kde se vyskytuje pouze ženská postava je ta mužská nahrazena právě sluncem. Dítě které má s otcem dobré vztahy, nakreslí teplé slunce s velkým množstvím paprsků. Pokud však vztahy nejsou nejlepší, bývá slunko bledé, nebo dokonce schované za horou či mrakem. V případě, že dítě se otce vyloženě bojí a neakceptuje ho můžeme vidět slunce kreslené barvou černou či červenou.

Vodní symboly se často objevují u dětí trpící enurézou. Například řeka, která se rozlévá po celém obrázku, může naznačovat tento problém. Enuréza je frekventovaným jevem, kterým trpí sexuálně zneužívané či týrané děti. Neúmyslným pomočováním tedy děti vyjadřují neschopnost ovládat své tělo.

2.3.7 Kresba postavy

Prvkem s nejvíce informacemi je postava. Když dítě kreslí pána/paní, kreslí vlastně samo sebe a promítá do té postavy své „já“.

Nyní si představíme jednotlivé části těla a jejich interpretaci.

HLAVA: Velké hlavy kreslí děti trpící paranoiou – toto však platí pouze u starších dětí. To, že mladší jedinci malují hlavy někdy i neúměrně veliké, je naprosto normální. Naopak malé hlavy často kreslí depresivní děti, nebo ty, které trpí pocitem méněcennosti.

OČI: U chlapců a dívek s homosexuálními sklony malují postavám často velké oči. Někdy toto zdůrazní zvýrazněným obočím. Méně inteligentní či agresivní děti kreslí zase obočí rozježené.

UŠI: Děti, které špatně slyší kreslí uši buď obrovské, nebo častěji uši úplně vynechá, což značí neschopnost komunikovat.

PUSA: Pokud ústa chybí, zpravidla to ukazuje na sexuální problémy, či problémy ve vztazích (především s matkou). Děti také vynechávají pusy, pokud postrádají láskyplnou a vlídnou komunikaci.

NOS: Nos je ekvivalentem penisu. V případě poškozeného nosu se u autora vyskytují sexuální problémy. Děti, jež jsou přimknuté k matce takovým způsobem, že vidí v otci nepřítel (kastroční úzkost), kreslí nos velmi dlouhý.

BRADA: Prvek brady se objevuje v dětské kresbě až v pozdějším věku. Brada je symbol mužnosti a všeobecně platí, že čím je autor agresivnější tím je detail brady větší. Hodně agresivní jedinci kreslí postavy z profilu.

PRSA: Prsa děti kreslí, jakmile se začnou zabývat sexuálními otázkami. Homosexuální chlapečci v tomto období zdůrazňují hýždě.

PAŽE a RUCI: Chybějící ruce (například schované v kapsách) či celé paže značí problémy související s masturbací.

NOHY: Depresivní jedinci kreslí nohy ohnuté – ty odrážejí sníženou fyzickou nebo psychickou schopnost.

OBLEČENÍ: Je zcela normální, že děti do sedmi let, kreslí postavy nahé. Od desátého roku má být postava oblečená. Je to součást začlenění do společnosti. Pokud tedy i v pozdějším věku stále kreslí postavy nahé, odráží to jeho asociální chování.

Děti oblékají postavy dle svého vkusu a podle toho, jak si jich vážejí. Detaily v podobě kapes a knoflíků dodávají postavám na důležitosti. Velký počet těchto doplňků však znamená pocit závislosti.

2.3.8 Co u kresby hodnotíme a analyzujeme

Lidé zabývající se arteterapií čerpají z poznatků grafologie a naopak. Obě skupiny těchto odborníků se pak shodují, že největší pozornost bychom měli věnovat „neobvyklým“ částem. Ať už zvýrazněným stínováním, obtažením, nebo čarám provedeným velkým tlakem, nebo naopak těžko zřetelným, chybějícím či roztřeseným.

Psycholog a grafolog Vojtěch Franče doporučuje na svých kurzech při interpretaci díla následující postup:

- 1) Posouzení celkové kresby a dominantních prvků
- 2) Hodnocení velikosti kresby a umístění na ploše, sklonu, členitosti.

- 3) Hodnocení grafologických prvků. Tedy rychlost malby, provedení linek, tlak čáry atd.
- 4) Hodnocení symbolů a motivů
- 5) Rozbor barev
- 6) Využití subjektivního dojmu.

Důležité je také věnovat pozornost komentáři autora, protože určité zvláštní prvky mohou být pouze projevem obrany, nebo úmyslné výtvarné stylizace a jejich interpretace bychom pak byla milná.

2.4 Artefiletika

Pojem artefiletika je v naší zemi poměrně nový. Její hlavní rozvoj začal až po roce 1989 a průkopníkem je český pedagog Jan Slavík. Ten toto výchovné pojetí jak definoval, tak i vymezil. V dnešní době poznatků z artefiletiky využívá stále více odborníků, mezi které se řadí i pedagogové.

Slovník cizích slov artefiletiku definuje jako výchovné pojetí, které využívá uměleckých výrazových prostředků k integrativnímu duševnímu rozvoji a k pozitivní prevenci psychosociálních poruch, zejména u dětí a mladých lidí. Cílem artefiletiky je poskytnout člověku příležitost k odhalení vlastních psychických možností i mezí, dát mu šanci nalézat jeho místo a jeho úlohy v lidském společenství a vybavit ho citlivostí k bolesti druhých bytostí (ABC.cz, 2006)

Další definice uvádí, že artefiletika je *reflexivní, tvořivé a zážitkové pojetí vzdělávání, které vychází z umění a expresivních kulturních projevů (výtvarných, dramatických, hudebních apod.) a směřuje k poznání i sebepoznání prostřednictvím reflektivního dialogu o zážitcích z expresivní tvorby nebo vnímání umění (Slavíková, aj. 2007, s. 15).*

Slavík se na artefiletiku dívá především z pohledu školy a jejího využití ve výtvarné výchově. Zde je důležité zaměřit pozornost jak na *expresi*, tak i na *reflexi* a tím i změnit pojetí výtvarné výchovy jako takové.

Expresi je podle Slavíka něco jako reprezentace vnitřního prostředí světa člověka, která je nezáměrná a spojená se zážitkem tvorby. *Expresi* dává možnost k seberealizaci a

projektivnosti. Exprese také může být prostředkem intuitivního ovlivňování mezilidských styků.

2.4.1 Kresba

Pokud se zajímáme o to, co nám kresba vyjadřuje a ukazuje, je dobré přiblížit si, jak u dětí dochází k jejímu rozvoji a vývoji.

Vágnerová udává, že *kresba je jednou ze symbolických funkcí, v níž se projeví tendence zobrazit realitu, tak jak ji dítě chápe* (Vágnerová 2000, s. 109).

V našem případě jde o děti předškolní, či mladšího školního věku, které by již měly malovat jiné obrázky, než jen čáry, bez jakéhokoli smyslu a významu. Právě ve věku předškolním se u dětí rozvíjí nejen kresba, ale i grafické znaky, které se později změní a dostanou podobu něčeho konkrétního. Často jsou obrázky zpočátku velmi podobné, a pokud si dítě oblíbí malovat kolečko a jeho modifikace, těžko od tohoto upouští. Toto období bývá nazýváno „naivním dětským realismem“.

V pozdějších letech se kresba výrazně mění, dochází k napodobování podob, tvarů a období se nazývá „vizuálním realismem“. Ne vždy vnímáme důležitost kresby v životě dítěte a ne vždy děti rády malují. Z hlediska vývojové psychologie dává kresba dítěti možnost realizovat své představy na papíře a zároveň vidět výsledky své práce. Dobrá je i možnost motivace dětí a fakt, že díky kresbě následují určitý cíl.

Pokud tímto navážeme zpět na artefiletiku, vidíme rozdíl mezi kresbou a artefiletikou. V artefiletice není cílem nějaký konkrétní obrázek, ale je to prožitek, díky kterému můžeme lépe poznat sebe i ostatní a hrou se naučit něco nového.

2.4.2 Význam artefiletiky

Artefiletika dává učiteli možnost (aniž by musel absolvovat psychoterapeutické vzdělání) přispět k rozvíjení tvořivosti u dětí a k podněcování jejich osobního růstu. Děti můžeme ovlivňovat a rozvíjet prostřednictvím her, zážitků i prožitků, díky nimž se učí poznávat sebe sama i druhé. Zároveň je skrze hru ovlivňována tvořivá složka jejich osobnosti, dětem se přiblíží i svět umění a prožijí si pocit, jak v něm být.

Pojem „artefiletika“ je odvozený z latinského „ars, artis“ = umění, a řeckého slovního kořene „-fil-“, který vyjadřuje vztah anebo příznivý postoj (např. „mít rád“). V tomto

případě se týká tzv. filetického pojetí výchovy, které je založeno na respektování osobních zkušeností i potřeb dětí a směřuje k jejich intelektuálnímu a morálnímu rozvoji prostřednictvím reflektivní komunikace.

Metodicky je artefiletika založena na psycho-didaktickém využití dvou navzájem spjatých aktivit: exprese – výrazového tvůrčího projevu a reflexe – náhledu na to, co bylo zažito a vytvořeno (SLAVÍK 2001, s. 12.).

Artefiletika je tedy *osobnostně orientovaná* výchova uměním, která patří do zážitkové pedagogiky. Děti se zde „učí“ na základě prožitků, který je zprostředkován výtvarnou, nebo dramatickou hrou.

Většinou je to hravé, výtvarné a dramatické tvoření, díky kterému se děti mohou lépe poznávat, hrají si s barvou, tvoří objekty a společná díla. Zároveň se učí nové výtvarné techniky, u kterých mohou čerpat inspiraci od různých umělců, či z předloh. Těmi mohou být knihy, obrazy, nebo hudba.

Artefiletika vychází z předpokladu, že každá situace, kterou při hře prožijeme, nás ovlivňuje a následně i formuje.

2.4.3 Cíle artefiletiky

Cílem artefiletiky je především obohatit kulturu a umělecké aktivity ve skupině dětí, či žáků. Žáci mají dostatečný prostor, aby vyjádřili své city, pocity, přání i zkušenosti. Zároveň si také děti získávají vztah ke kultuře a ke kulturním zážitkům. Učitel je spíše v roli toho, kdo děti podporuje a objasňuje širší souvislosti.

Hlavním cílem je tedy: učit se symbolicky vyjadřovat, poznávat a zároveň citlivě vnímat sebe a svět prostřednictvím uměleckých zážitků vycházejících z vlastního tvořivého projevu. A povzbuzovat duševní síly a předcházet psychickému nebo sociálnímu selhávání tzv. pozitivní prevence psychických nebo sociálních poruch – podporovat a rozvíjet tvůrčí kulturní a prosociální aktivity, které snižují pravděpodobnost vzniku psycho- a sociopatologií (SLAVÍK 2001, s. 13 - 14.).

O důležitosti i významu symbolů se již zmiňoval i C.G.Jung, jehož pacienti se skrze kresbu a malování učili porozumět významu svých prací. Pro analytickou psychologii byl toto první krok na cestě k sebeuzdravení. Výtvarné tvoření se postupem času stalo i

komunikačním prostředkem. Artefiletika klade z pohledu psychologie důraz na jedince, který se aktivně účastní na změně svého života. Nezaměřuje se jen na minulé zážitky, ale na to, co se odehrává „ted' a tady“. Není tedy důležité, zda lidé, kteří tvoří, prošli nějakou výtvarnou přípravou, nebo jestli teprve začínají. Je tedy dobré hodnotit výsledky vždy s notnou dávkou empatie a podle potřeby je možné upravit i cíle společné práce.

Dle Slavíka učí artefiletika člověka rozumět metaforám a symbolům a také tyto metafory a symboly tvořit a využívat k poznání sebe samého i druhých lidí. Mimo jiné je jí možné využívat i jako pozitivní prevence např. ve školách.

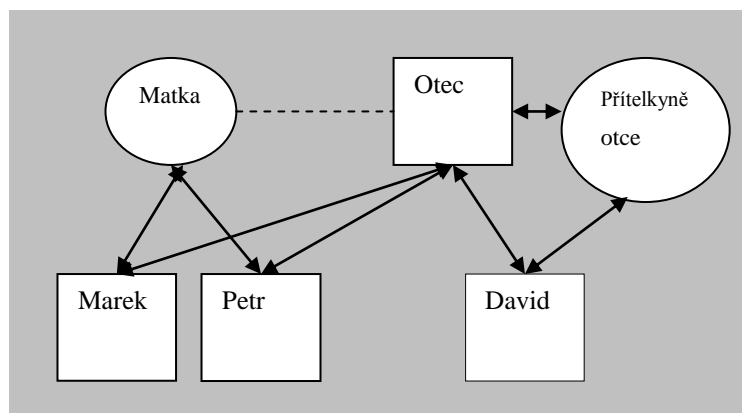
Artefiletika nemá primárně léčebný charakter. Pokud porovnáme artefiletiku s arteterapií, tak by neměla práce překračovat za práh nemoci. U artefiletiky jde především o zážitek, který může být pro každého jiný a jinak důležitý.

Slavík také udává, že ideální věkové rozmezí je období od 15 do 25 let, kdy nejvíce pomáhá sebepoznávání. Modifikovanou a určitým způsobem i upravenou artefiletiku lze použít i u jiných věkových skupin. Využívá se také u dětí předškolního věku.

Z předchozího textu je patrné, že i přes to, že artefiletické pojetí vychází z výtvarné výchovy, teoretické i metodické principy vyhovují i ostatním typům uměleckých aktivit. Můžeme je proto využít i v hudební výchově, dramatické výchově, literární a jiných.

3. PRAKTICKÁ ČÁST

3.1 Představení rodiny – zkoumaného subjektu

Obrázek 3: rodinná mapa

Zkoumanou rodinu (viz obrázek 3) představují následující členové. Základem této rodiny jsou manželé Jolana (58 let) a Michal (54 let) a jejich dva synové Marek (30 let) a Petr (28 let). Před deseti lety otec od rodiny odešel a v průběhu této doby si našel přítelkyni Jiřinu (35 let) s níž má syna Dana (4 roky).

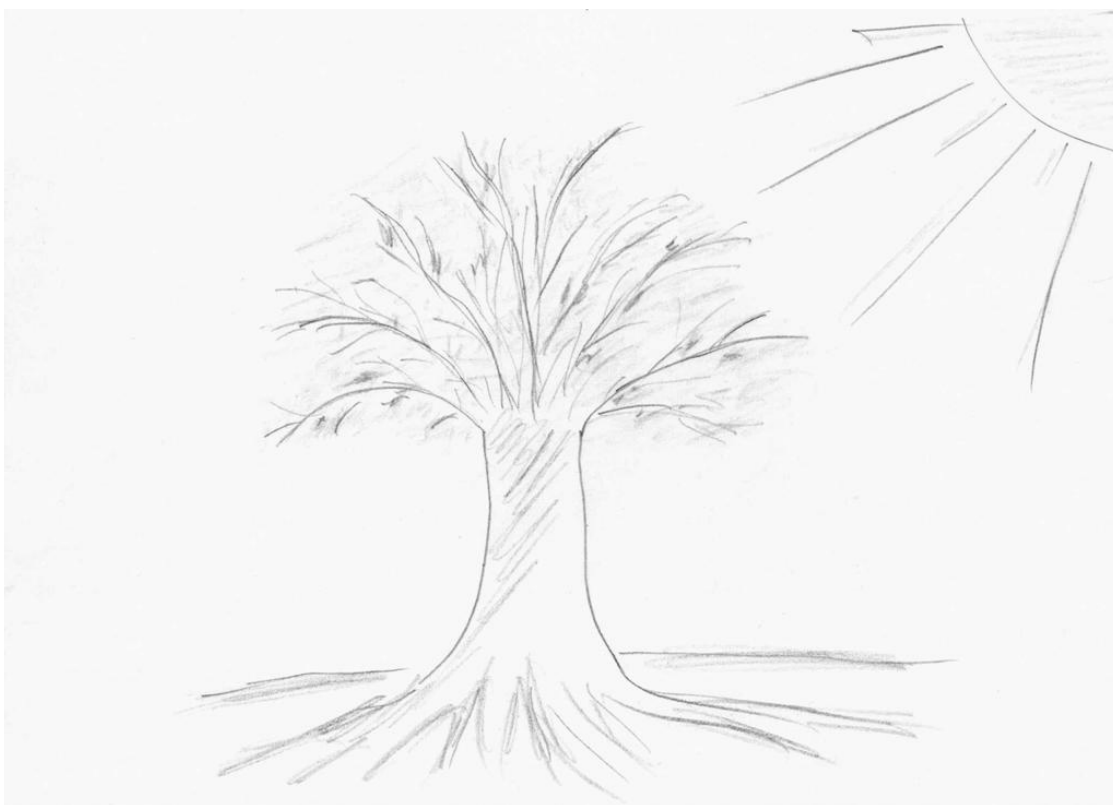
Rodina má velmi dobré vztahy, otec svojí bývalou rodinu jezdí několikrát do týdne navštěvovat. Na tyto setkání bere i syna Dana, který si s bývalou manželkou otce nadstandardně rozumí.

Tato část je rozdělena na čtyři kapitoly. Každá kapitola se věnuje jedné osobě, matce a dětem. V nich se získaly informace o kvalitě vztahu v rodině a doporučily se postupy, jak případně vztahy zkvalitnit. Otec Michal, ani jeho přítelkyně Jiřina, se na výzkumu aktivně nepodíleli.

3.2 Jolana - test stromu

Jako první jsem začal pracovat s matkou rodiny Jolanou. Zadal jsem jí asi nejznámější arteterapeutický test: Baumův test stromu. Z důvodu větší přehlednosti jsem prvek stromu nezařadil do teoretické části. Teorii jsem zařadil až nyní, jako podporu mé interpretace.

Zadání: *Na papír velikosti A4 nakreslete strom, který není jehličnan nebo palma.*

Obrázek 4: Jolanina kresba stromu

Iterpretace

Před interpretací bych chtěl, jako několikrát v této práci připomenout, že ani výklad tohoto testu není možné provádět mechanicky. Vždy záleží na kontextu a výklad by měli provádět pouze lidé s patřičnou odborností.

Následující rozbor byl prováděn pod dohledem mé vedoucí práce, doktorkou Magdou Nišpouškovou.

a) posouzení kresby jako celku

Jako první posuzujeme celkový dojem kresby. Prokreslenost krajiny (ukazující na fantazii autora, únik od reality či silnější vlivy nevědomí).

Zde můžeme říci, že se jedná o vyspělou kresbu, není zde výrazný prvek, který by nás na první dojem upoutal. Snad jen výraznější slunce v rohu – to si rozebereme při interpretaci detailů. Okolí není nikterak prokreslené, jedná se tedy o praktickou osobu s realistickým pohledem na svět.

b) umístění a velikost kresby

Zde sledujeme velikost stromu. Průměrná kresba zabírá dvě třetiny papíru. V případě malé kresby se může jednat o nesebevědomého jedince, nebo o projev opatrnosti a nejistoty (tento jev může být velmi častý, zvláště když osoba ví, že je testována). Pokud se autor naopak snaží zaplnit celý prostor svědčí to o kompenzaci pocitů nedostatečnosti. V podobných testech se může také projevit ještě jeden abnormální prvek. A to, když strom přesahuje okraje. Toto často poukazuje na autorovu nevyzrálou, nebo na nepřizpůsobivost vůči autoritám.

Vidíme, že naše kresba dosahuje standardní velikosti, tudíž se můžeme domnívat, že naše autorka je vyrovnaná osobnost se zdravým sebevědomím.

c) tah, tlak, způsob provedení čáry

Při interpretaci tahů, je důležité, abychom kreslíře při jeho práci pozorovali. Pouze z kresby hůře poznáme, zda tahy byly prováděny pevně (rozhodnost, jistota), či pomalu (pasivita, nerozhodnost). Důležité je také sledovat četnost oprav (znak nejistoty), převážně pak místa oprav.

Naše autorka nakreslila obrázek bez velkého váhání, což jen potvrzuje předchozí hypotézu o osobě se zdravým sebevědomím.

d) umístění stromu

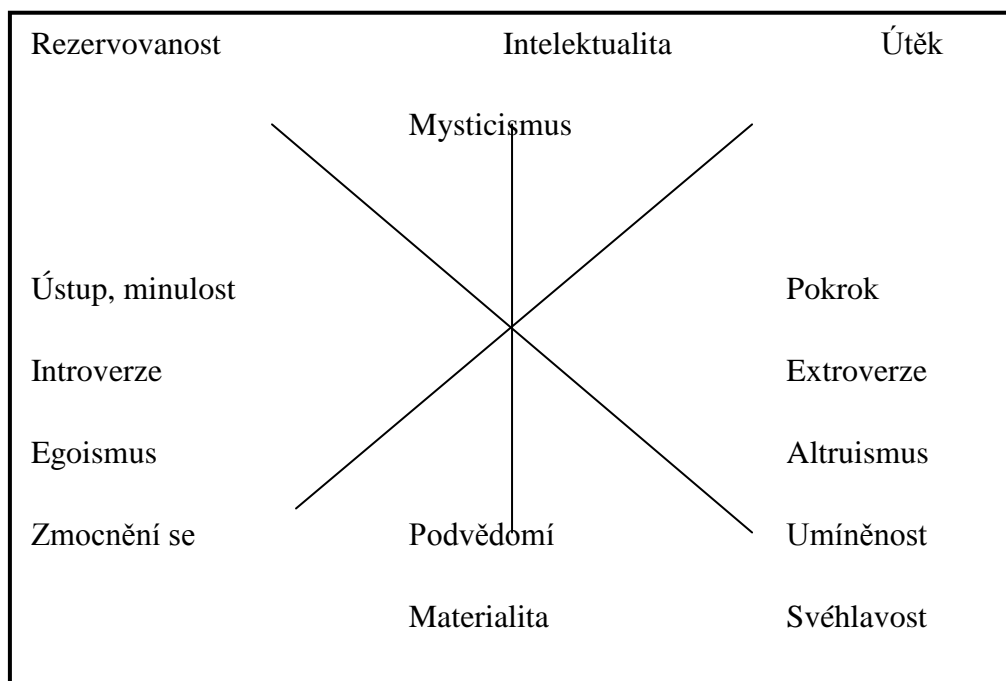
V této části věnujeme pozornost prostoru a umístění stromu. A to z hlediska kvadrantu a z hlediska prostorové symboliky.

Podle Altmana (2002) kresba nacházející se v prvním kvadrantu

1	2
3	4

Obrázek 5: rozložení kvadrantů

vypovídá o opatrném stažení se do pozice pasivního pozorovatele, projevech nejistoty, lze usuzovat také na konzumní až parazitický přístup k životu (což je dle mého názoru přehnané, až spekulativní tvrzení. Altmanův přístup využívám pouze pro základní orientaci). Druhý kvadrant charakterizujeme jako přehnanou aktivitu, překompenzované pocity méněcennosti, až nutkavou potřebu prosadit se. Třetí je projevem regrese, tendenci vyhnout se něčemu. Poslední poukazuje na závislost na někom či na něčem.

Obrázek 6: prostorová symbolika

Z hlediska prostorové symboliky je dle Maxe Pulvera (Altman 2002) obraz členěn také na čtyři části. Tentokrát to však nejsou kvadranty, ale směrové dimenze.

Nejprve si však popišme části obrázku:

Horní zóna značí intelektuální, duchovní, náboženské obsahy a zároveň jim odpovídající pocity.

Střed kresby představuje vlastní já a vědomý život.

Spodní zóna symbolizuje zónu hmoty, pudů, instinktů, materiální oblasti. Představuje tělesné i eroticko-sexuální obsahy a kolektivní symboly vystupující z nevědomí.

Levá strana vypovídá o vztahu k sobě samému, o introverzi, subjektivismu, přemýšlivosti, až určitém odstupu od reality, zaměření na minulost apod.

Pravá strana vypovídá o vztahu k druhým, o extroverzi, směřování kupředu, k budoucnosti, potřebě naplnění, touze po novém, ale i povrchnosti, menší spolehlivosti.

Přestože test stromu čerpá mnoho poznatků z grafologie, interpretujeme směr obrázku stejně i když je zkoumaným subjektem levák. To také platí, pokud se pohybujeme v kulturně odlišném prostředí, kde píšou zprava doleva.

Význam diagonál a směrovosti (podle Altmana, 2002):

↖ nahoru doleva - obrácení pozornosti do vlastního nitra, stažení se do sebe, zábrany, obavy z kontaktu;

↗ nahoru doprava - preference aktivity, ctižádost, prosazování se;

↙ dolů doleva - naivně do sebe obrácený, obavy, nejistota, zablokovanost, zabržděnost;

↘ dolů doleva – naivní extroverze, hledání kontaktů.

Kresba je orientovaná do středu, potvrzuje se nám výše zmíněná hypotéza o vyrovnané osobě se zvládnutým egem. Mírný sklon vlevo nám značí hloubavou lehce introvertní osobu přemýšlející spíše o minulosti, nežli o budoucnosti. Vzhledem k věku je toto zcela pochopitelné. Můžeme si zde také všimnout výrazné zaplnění spodní části, což nám značí osobu zaměřenou na materiálně. Hypotéza se mi potvrdila po rozhovoru s autorkou. Jolana se totiž momentálně nachází v předdůchodovém věku, patří k nadprůměrně vydělávajícím občanům a tak jí trápí předpokládaný propad příjmů.

e) symbolický výklad

Kořeny – zde sledujeme poměr kořenů k ostatním částem stromu. Pevné a silné kořeny poukazují na stabilitu v rodině. Pokud je však tento motiv až moc zvýrazněn může to značit nevyrovnaný vztah k rodičům, či frustraci z nedostatku zázemí. Není proto překvapivé, že je to typické pro mládež v pubescentním období.

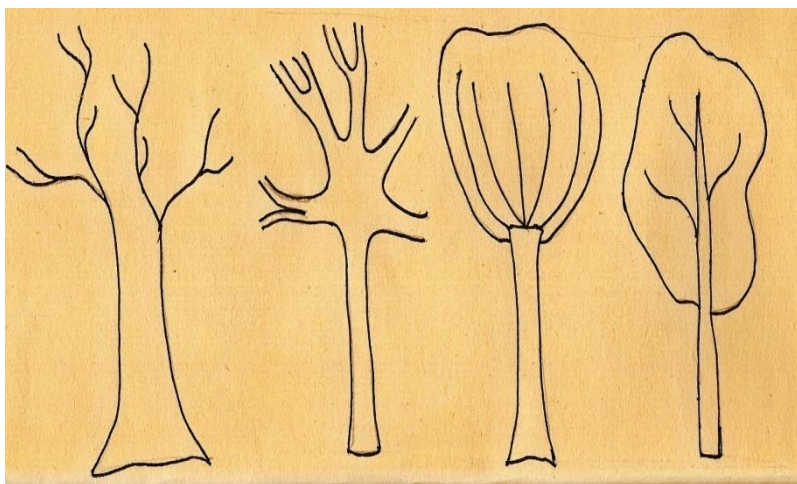
Pata kmene – vypovídá o době v dětství a pocitech bezpečí a důvěry. Zkoumáme stranu rozšíření. Kmen rozšiřující se vlevo, nám poukazuje na obraz sexuality autora. Pravá strana na určitou nepřizpůsobivost. Široká pata značí na těžkopádnost, nevyzrálou, ale i praktičnost. Ve zúžení paty vidíme úzkost.

Kmen stromu – u kmene se zaměříme na zvláštní prvky typu suků, zlámaných větví, nebo prasklých dutin. Ty znamenají traumata. Pozice této anomálie je spjata s věkem malíře (čím výše, tím se situace udála v pozdějším věku).

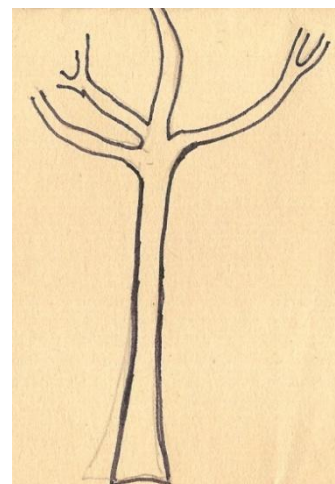
Kmen nám také prozradí informace o vitalitě, egu (síla kmene) osobnosti (sklon – introverze vlevo, extroverze vpravo).

Koruna – otevřenou korunu kreslí otevření, přijímající lidé. Uzavřenou pak introvertní, nebo přetvařující se osoby.

Také zkoumáme propojení kmene a koruny, které nám ukazuje, zda člověk zvládnul přechod z dětství do dospělosti.

Obrázek 7: nezvládnuté srdce stromu

Obrázek 8: zvládnuté srdce

Obrázek paní Jolany nás znovu utvrzuje v mínění, že se jedná o silnou, vitální ženu, která je otevřená dalším lidem. Velké kořeny nám ukazují na její silné zaměření na rodinu. Pozorného čtenáře však zaujme jejich zvýraznění, které značí určitou nevyrovnanost ve vztahu k rodičům. Paní Jolana i přes skvělý vztah ke svému otci má jedno velké tajemství, to nám však na základě její žádosti, bohužel, zůstane v této práci utajeno.

Ostatní detaily – pokud obrázek obsahuje velké množství detailů (například mnoho detailně vykreslených lístečků) je to projevem pasivní vůle nutkavé úzkosti. V detailech je velmi důležité využívat subjektivního dojmu, protože se často objevují pouze jako estetický prvek, avšak mohou také ukazovat třeba na povrchnost (květy). Interpretace detailů je také velmi protichůdná. Například listy mohou značit lehkost, mladistvost, ale také melancholii či potřebu sebepoznání. Plody pak radost ze života, či naivitu.

Naše malba neobsahuje ani jeden z výše zmíněných detailů. Každý si však jistě všiml výrazného slunce v pravém horním rohu. S paní Jolanou jsem rozebral tento prvek. Vysvětlil jí, že slunce nahrazuje mužský element a pravá strana značí budoucnost. Místo potvrzení mé teorie o touze po novém partnerovi, se mi dostalo šibalského úsměvu a odpovědi, že i toto téma mi zůstane utajeno.

Doporučení

Na základě naší interpretace jsme si mohli všimnout, že paní Jolana má menší pochyby, co se týče budoucnosti (ztráta materiálních jistot, nepřiznání si touhy po partnerovi). Jak jsem již napsal, paní Jolana se na téma nového partnera nechtěla bavit, i tak si myslím, že doporučení je naprosto zřejmé, aniž by muselo být vyřčeno.

3.3 Petr - rodinná konstelace

Pavel mi ze všech tří synů přišel nejotevřenější, proto jsem u něj vybral techniku rodinné konstelace, která je z metod užitá v práci nejnáročnější.

Na začátku našeho sezení jsem zařadil fenomenologický rozhovor, který vychází z humanistického přístupu zaměřeného na člověka. Tazatel motivuje zpovídajícího se k vyjádření svých myšlenek, pocitů, představ a dalších vnitřních obrazů ohledně tématu rozhovoru (vzpomínky, subjektivní obavy, cíle apod.).

Začátek

Před zahájením rozhovoru je nutné dotazovanou osobu seznámit s průběhem této aktivity. Během hovoru sedíme v příjemné vzdálenosti a neustále udržujeme oční kontakt, což pro někoho může být, alespoň zpočátku, nepříjemné.

Průběh

Rozhovor začínáme nenásilnou „širokou“ otázkou. Čekáme, až se dotazovaný dopracuje k problému sám. Po celou dobu udržujeme oční kontakt. Díváme se s úctou a pochopením. Neverbálně mimicky a celým tělesným postojem vyjadřujeme postoj přijetí dotyčné osoby jako člověka v jeho jedinečnosti a autentičnosti, čím dáváme najevo, že si ceníme jeho bytí. Díváme se na protějšek s přijetím, i když s jeho tvrzením zcela nesouhlasíme. Do výpovědi slovně nezasahujeme. V případě, že odpovídající již „delší čas“ mlčí, stále do jeho monologu nezasahujeme a čekáme, až znovu začne mluvit. Doplňující otázky klademe v případech, kdy se dotazující odklání od tématu. Ke zpětné vazbě dochází pouze v pozitivní, vizuální rovině.

V případě úspěšného provedení se vytváří vhodná atmosféra, která nám umožňuje objevit klíčové informace a témata.

Po rozhovoru jsme zpracovali kresbu systemické situace v rodině – zjednodušenou podobu rodinné konstelace s využitím poznatků teorie o rodinných konstelacích. Tuto metodu jsem vytvořil pro účely bakalářské práce ve spolupráci se svojí školitelkou. Cílem bylo využít ji jako zdroj důležitých informací pro Petra a jeho rodinu. Tato metoda se jeví jako cenná s velkým potenciálem pro využití v poradenství i arteterapie. Považuji za nesmírně cenné moci tímto způsobem sdílet a prožívat své pocity v bezpečném prostředí přijetí chápajícího a empatického odborníka. Pro Petra bylo objevné uvědomění, jak se matka obrací směrem k dětem, do minulosti, místo toho aby se orientovala na budoucnost a své vlastní životní plány. Průběh této konstelační kresby byl následující.

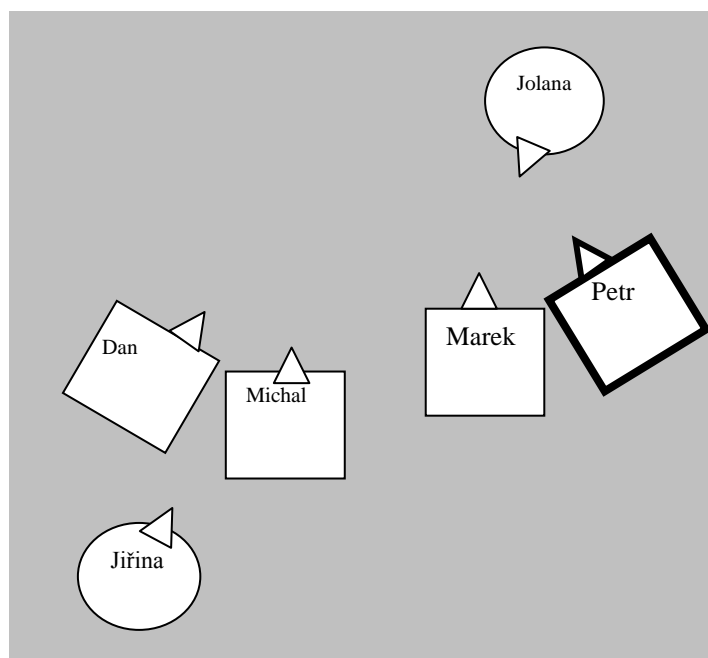
JÁ (J): Tak jak vidíš současný rodinný systém, zkus mi ho tu nakreslit, muže jako čtverce, ženy jako kruhy. Znázorni také směr jejich orientace a pohledu. *Názorně jsem Petra instruoval, jak postupovat. Vzhledem k jednoduchosti symbolického ztvárnění Petr velice rychle pochopil zadání a nemusel se soustředit na pracné ztvárňování detailů.*

PETR (P): *maluje konstelaci do podoby obrázku číslo 9.*

J: Zkus mi to teď popsat.

P: Nejdřív jsem dal sebe a bratra k sobě. Držíme u sebe, podporujeme se a rozhodně se nijak neomezujeme. Naproti nám jsem dal mámu. I když už jsme dospělí a máme svůj život, tak pořád na nás dohlíží.

J: A proč je otec od vás trochu dál?

Obrázek 9: první konstelace

P: Ten má teď svojí rodinu, myslím, že je tam, kde má být. Teď se hlavně věnuje malému Danovi, proto jsem je dal tak blízko k sobě. Zároveň dohlíží na nás i na mámu. A Jiřinu tu jsem dal mimo. Kouká na Dana s tátou. Já s ní vychází, ona je fajn, ale rozhodně ji nepočítám do naší rodiny.

J: A kam se díváš ty?

P: Já beru to prázdné místo jako budoucnost. Momentálně často přemýšlím o své kariéře. V současné práci mě to nebaví. Rád bych ji změnil. V minulosti jsem hodně cestoval a rád bych vyjel ještě na rok, na dva, ven.

J: A co ti v tom brání?

P: Nevím. Tak hlavně momentálně nemám žádnou nabídku a taky se mi nechce tady nechávat mámu samotnou. Jak jsem říkal, táta má vlastní rodinu a brácha u mámy taky párkrát v týdnu doma přespí. Máma sice pořád tvrdí, jak si můžeme dělat co chceme a jak jí nevadí být sama doma, ale když náhodou má být o celý týden sama, tak se neustále ptá. A to mě tu necháte? Trochu nás (s bratrem) tím citově vydírá, ale já mám pocit, že na to má právo a že jí to s bráchou dlužíme.

J: Cítíte se vůči mamce zavázani?

P: Tak když jsme byli malí a táta měl ty svoje aférky, tak nerozbila rodinu. A i když se pak s tátou rozešli, tak ho de facto s domu nevyhodila. Myslím tím, že táta jezdil za námi několikrát do týdne. A přestože on partnerku měl, ona zůstala sama. Kdyby si někoho našla, tak si myslím, že by to táta neunesl a těžko říct, jak by to v současnosti vypadalo.

J: A máma za celou dobu nikoho neměla?

P: Ne, alespoň ne o kom bych věděl. Na druhou stranu, my jsme jí s bráchou vždycky říkali, ať si někoho najde. A mám pocit, že věděla, že kdyby si někoho našla, tak bychom jí s bráchou problém nedělali.

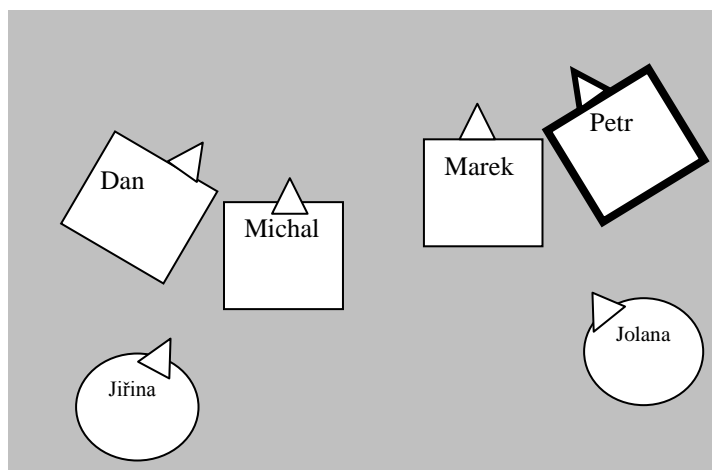
J: A jak bere tuhle situaci tvůj bratr?

P: Myslím si, že má podobný názor jako já. On pracuje v Liberci, práce ho baví a nemá nutkání se z Liberce odstěhovat, takže ho tahle situace nijak neomezuje.

J: A co otec. Co myslíš, jak se cítí ve své pozici?

P: Já si myslím, že ten se má nejlíp. Je u Danečka, z něho je nadšený. A navíc, i když má novou rodinu, tak mu zůstala i ta předešlá – a komu by se tohle nelíbilo?

J: Dobře, ale je vidět, že ve tvé konstelaci matka nemá to správné místo. Pokusíme se jí najít jinou pozici. Co by se stalo, kdyby se přemístila sem? (*kreslí obrázek viz obr. 10*).

Obrázek 10: *druhá konstelace*

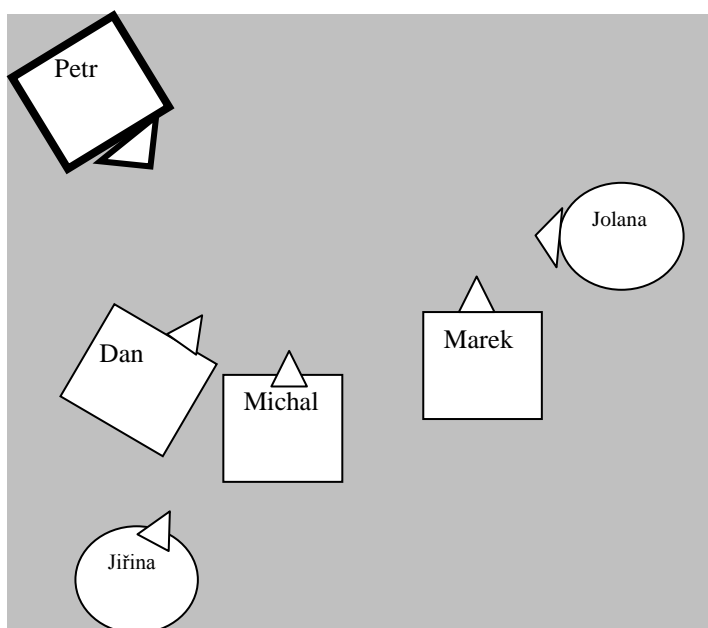
P: Tohle mi nepřijde správně. V tom se dobře necítím. Mám pocit jako by mě máma kontrolovala, a to ona nedělá.

J: A jak by si to tedy nakreslil?

P: Nevím, asi bych byl nejradši, kdybych k mámě mohl přikreslit ještě nějakého přítele. Tak by začala soustředit pozornost někam jinam a ne jen na mě a brácha. Na druhou stranu bych se bál, co by to udělalo s tátou. Myslím si, že by to neunesl a situace by se pravděpodobně zhoršila.

J: Řekl jsi, že místo kam se díváš, je budoucnost, kariéra – nebo také tvoje cesta do zahraničí. Postav se tedy tam a já přemístím matku.

Konstelace má nyní podobu obrázku 11.

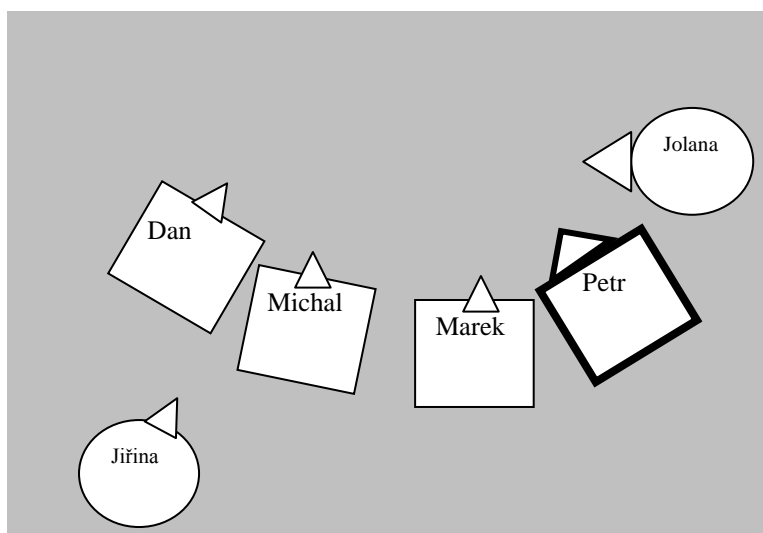
Obrázek 11: *třetí konstelace*

P: V tuhle chvíli, mám pocit, že jsem až moc vyčleněn. Radši bych se vrátil.

J: Pojd' se tedy vrátit, zkusíme to tedy poskládat zase trochu jinak (*kreslím nový obrázek obr. 12*)

J: Když to dáme takhle, jaký z toho máš pocit?

P: Jo, takhle se mi to líbí. Akorát je mi líto Jiřiny. Přejde mi tam taková osamělá. Na druhou stranu bych řekl, že to možná trochu skutečnost odráží.

Obrázek 12: čtvrtá konstelace

J: Proč nestojí vedle otce?

P: To by určitě bylo logické místo, ale jsem si jistý, že tohle by se mámě nelíbilo. Takhle, já si myslím, že ona proti Jiřině osobně nic nemá. Vlastně se ještě nikdy neviděly. Ale kdyby táta začal Jiřinu brát k nám do rodiny, tak by to bylo už moc. Pro mámu určitě.

Už bych s tou konstelací nemanipuloval, já jsem spokojený, jak je to teď. Jak říkám, proti Jiřině vůbec nic nemám, naopak, je mi sympatická. Uznávám, že má nejhorší pozici, ale s tím se musí vypořádat ona. Je to situace, kdy se máma nebo Jiřina musí nějak obětovat a je logické, že v tohle stojím za mámou.

M: Dobře, já si myslím, že pro dnešek to bylo dobré a můžeme skončit.

Zhodnocení

Na základě našeho sezení, jsme se dozvěděli, že Petr má dobré vztahy s každým členem rodiny. Rád by ale ve své kariéře pokračoval v zahraničí. Má pocit, že by svoji matku neměl nechávat v Liberci samotnou, že by se měl o ní starat, jako se o něj starala v dětství.

Doporučení

Petr by měl si s matkou promluvit, motivovat jí k nalezení partnera a snažit se realizovat své plány.

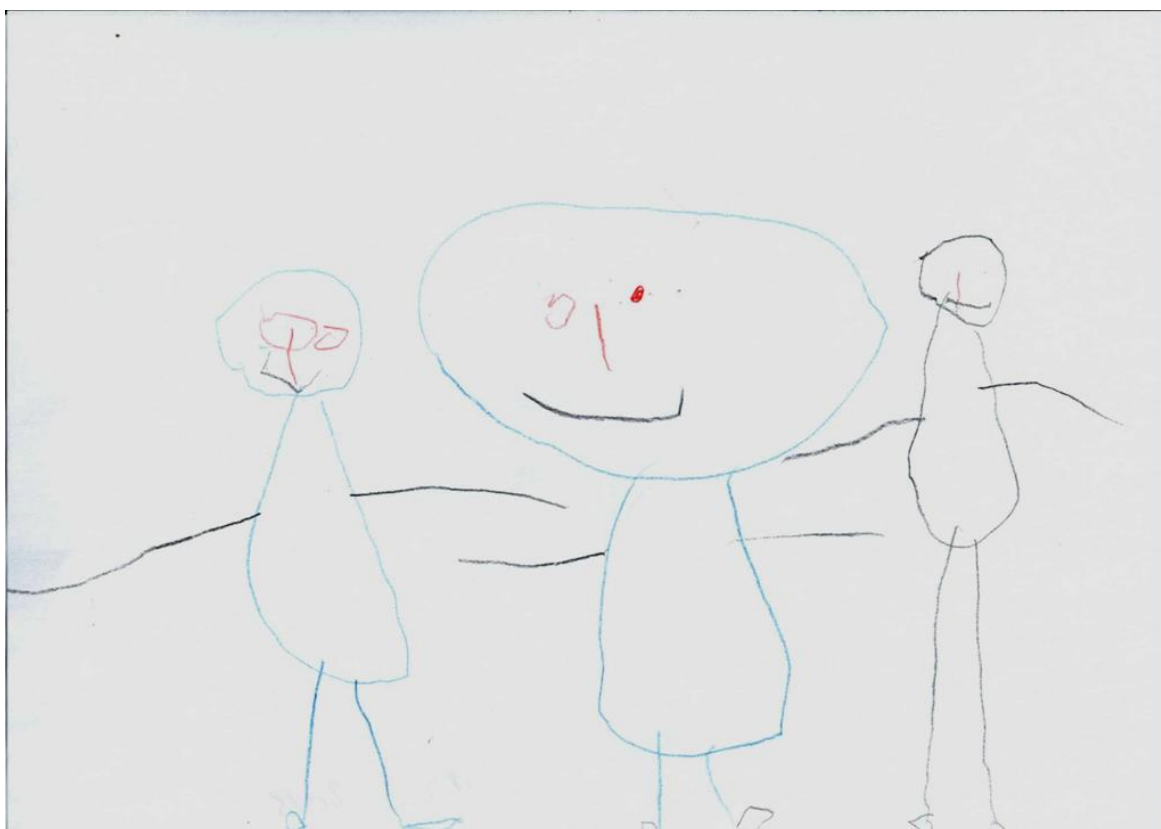
3.4 Dan – test rodiny

Nejmladší z bratrů dostal za úkol vypracovat test rodiny.

Test rodiny probíhá následovně. Dítě dostane za úkol nakreslit rodinu na papír velikosti A4. Není mu dáno žádné další vysvětlení. Po dokončení obrázku je požádáno kreslit ještě jednou. Tentokrát však úkol zní „nakresli svojí rodinu“.

Na prvním obrázku dítě kreslí vysněnou rodinu. Ideál, jak si ho představuje. Zde se projeví jeho přání a touhy. Ve druhém se promítají vazby mezi členy, jak je cítí.

Dal jsem tedy Danovi pastelky a papír, zadal úkol v nakreslení rodiny. Obrázek vypadal následovně: (viz obrázek 13)

Obrázek 13: vysněná rodina - (zleva) matka, Dan, otec

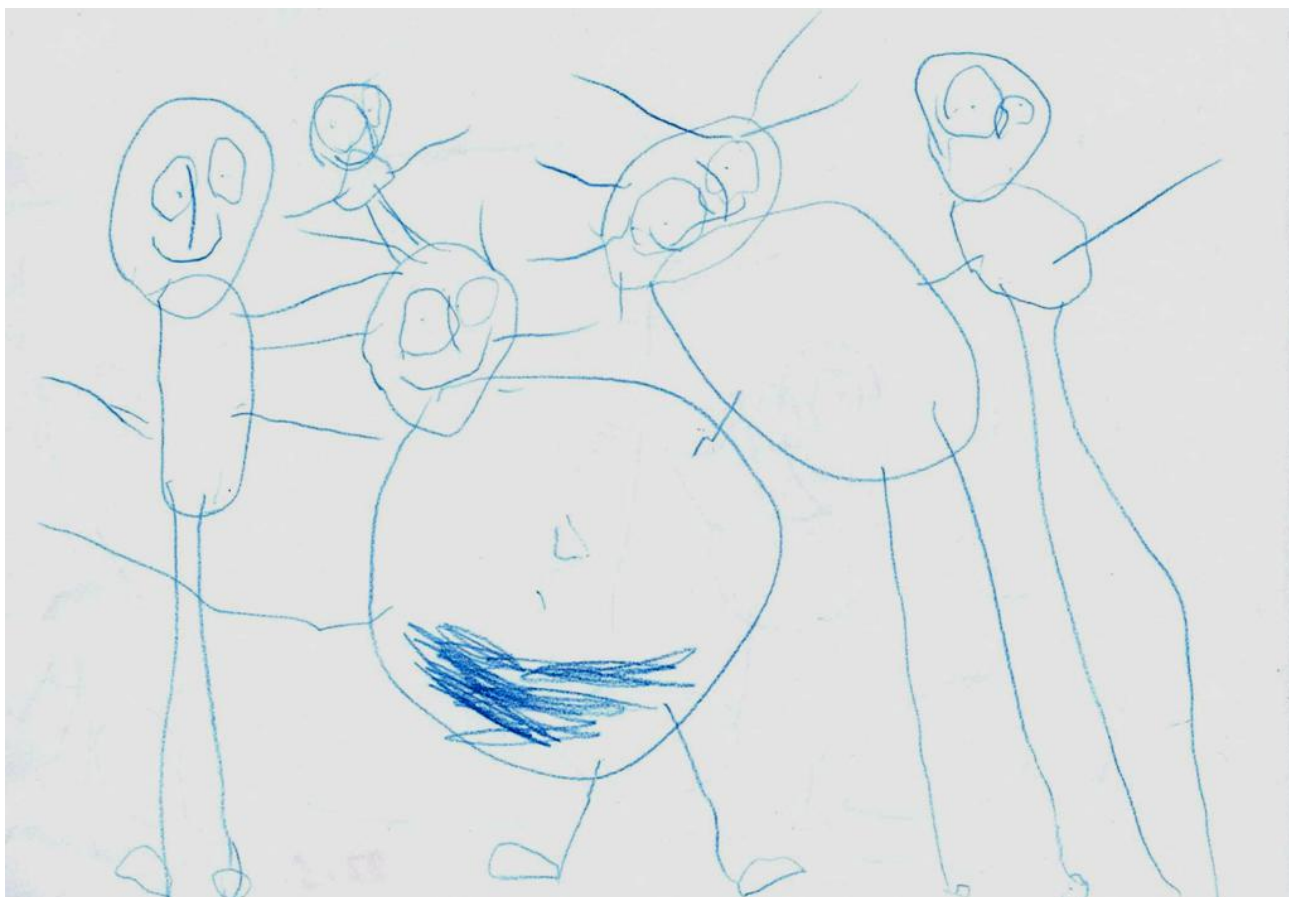
Interpretace

Dan si vzal pastelky a nejprve nakreslil dítě - sebe (uprostřed), poté matku (na obrázku vlevo) a na konec otce. Kresby postavy dosahují standardní úrovně, co se týče detailů. Jeho postava a matka jsou nakresleny modrou barvou, což je v tomto věku velmi frekventovaná

barva, bez nějakého většího významu. Postava otce je namalovaná černou barvou a chybí jí oči. Černá barva může značit určitou formu úzkosti. Při otázce, proč je otec jinou barvou, mi bylo zodpovězeno, že se mu modrá zlomila (*to nebyla pravda*). Osobně jsem se domníval, že je to dáno tím, že otec je největší autorita v rodině a musí se poslouchat. Skutečné vysvětlení se nám dostane při interpretaci druhého obrázku. Druhou zvláštností je, že dítě je zde nakresleno mezi svými rodiči. V klasické kresbě jsou rodiče namalováni u sebe a dítě (popřípadě děti) po stranách. Toto zobrazení může zobrazovat určité problémy, hádky mezi rodiči. Je to tedy překvapivý prvek v obrázku, kde dítě projevuje své touhy a přání. I toto nám osvětlí obrázek „vlastní rodiny“.

Následně jsem Dana požádal o nakreslení vlastní rodiny. Malování není jeho nejoblíbenější aktivita, a proto jsem mu již během zadání pověděl, že na obrázku by měli být zobrazeni i bratři a teta Jolana, které by pravděpodobně nezobrazil. Jeho výtvar, můžeme vidět na obrázku číslo 14.

Obrázek 14: skutečná rodina - (zleva) matka, Dan (malá postava), Marek, Petr, teta Jolana

Interpretace

Následně jsme s Danem obrázek rozebrali. Moje první otázka logicky byla, kde je táta. Dostalo se mi odpovědi, že není doma a řídí auto. Po té byl dokreslen na druhou stranu (viz obr. 15).

Obrázek 15: *druhá strana obrázku skutečné rodiny - otec v autě*

Obrázek je nápadně podobný konstelační kresbě Petra, což potvrzuje moje přesvědčení, že pokud jeden člen rodiny vnímá a prožívá svojí rodinu jako harmonickou (má určitý obraz své rodiny), lze se domnívat, že ostatní členové rodiny budou vnímat rodinu podobně harmonicky. Pokud je naopak v rodině napětí a chaos, projeví se u všech členů rodiny – v tom, jak budou jakýmkoliv symbolickým způsobem rodinu ztvárňovat – bez ohledu zda jde o kresbu, konstelaci, rozhovor atd.

Na tomto obrázku číslo 14 si pravděpodobně ihned všimneme dvou detailů. První je velmi malá postava sebe samého. Na otázku, proč je jeho postava tak malá, mi bylo zodpovězeno, protože je malý a dospěláci jsou velcí. Nezbylo mi nic jiného, než souhlasit. Druhým výrazným prvkem je „velká čáranice“ na těle nejstaršího bratra. Tento prvek mi

s chichotem zdůvodnil tím, že je Marek umazaný. V kapitole „kresba postavy“ jsme se naučili, že děti oblékají postavy dle svého vkusu, když jsou šaty umazané nebo roztrhané, pravděpodobně si jich neváží. V rozhovoru s Markem (*postava se skvrnou*) jsem se dozvěděl, že Dana často škádlí. Dle Marka je Dan „velmi rozmazlené dítě“, nezvyklé zdolávat jakoukoli výzvu. Když s někým bojuje, vždy vyhrává, pouze on ho vítězit nenechá. Domnívám se proto, že tato skvrna je pomstou za oné prohry. Pro chybějící postavu otce mám následující vysvětlení. Danovi je čtyři a půl roku a nachází se v takzvaném falickém období. Falické období se projevuje zvýšeným zájmem o genitálie a rozdíly mezi pohlavími. V tomto období se řeší oidipovský komplex. Chybějící člen je většinou sourozenec, na kterého autor obrázku žárlí. V tomto případě Dan žárlí na svého otce, kterého vnímá jako konkurenci (černá barva a místo mezi rodiči na obrázku 13).

Doporučení

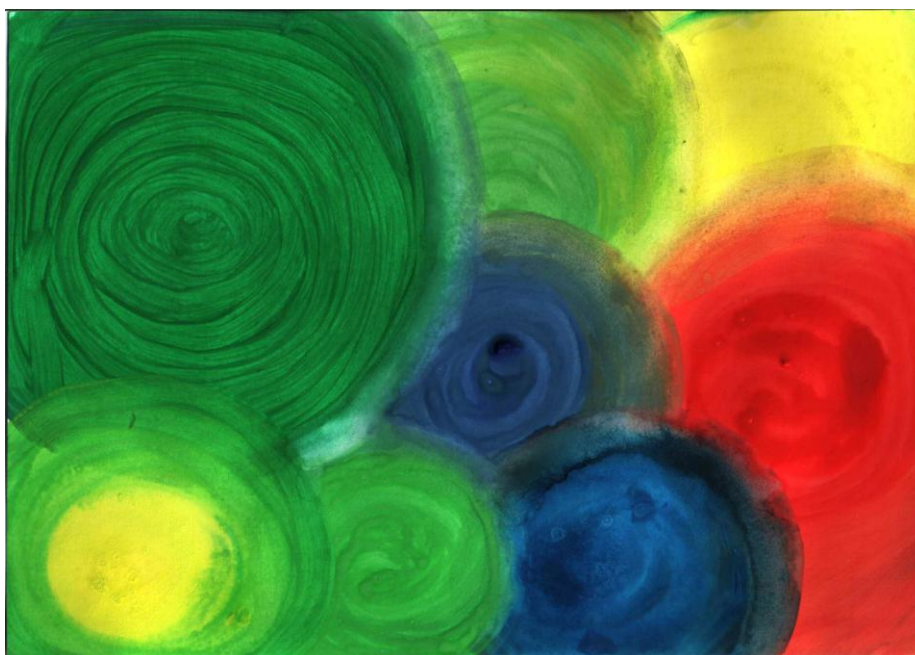
Nejprve si vysvětleme pojem „Oidipovský komplex“. Je to *přepjatá, až chorobná láska syna k matce, spojená s nenávisť k rodiči druhému*. (KLIMEŠ 1986, s. 486.).

Vybraná definice platí pro diagnózu Oidipovského komplexu pro dospělé jedince. V dětském případě není potřeba „ji brát doslova“. Obecně však platí, že děti v tomto věku začínají mít větší náklonnost k rodiči opačného pohlaví. V případě hádky se tak staví na jeho stranu. Často se pak v nepřítomnosti druhého rodiče vyjadřují negativně, i když mají ve skutečnosti dobrý vztah. Je důležité na tyto dětské výstřelky nahlížet s nadhledem. Případné hádky pak uskutečnit mimo dosah dítěte.

3.5 Marek – atmosféra v rodině

Markovi je 30 let. Bydlí střídavě v Liberci a u přítelkyně v Ústí nad Labem. Původně zamýšlený fenomenologický rozhovor s následnou rodinnou konstelací, jsem tedy změnil na časově méně náročnou aktivitu zaměřenou na artefiletiku.

Markovi jsem nejprve vysvětlil jeho úkol. Měl se pokusit o výtvarné ztvárnění atmosféry v rodině. Marek si pro tento účel zvolil abstraktně expresivní malbu temperou.

Obrázek 16: *Markův obrázek rodinné atmosféry*

Markovi se do malování zprvu nechtělo, nakonec se do aktivity ponořil. Využil celou plochu papíru a s výsledkem byl spokojený.

Při závěrečné reflexi jsme se bavili o interpretaci jeho díla. Marek dle svého názoru použil teplé barvy, protože má dobrý pocit ze své rodiny a její atmosféry. Symbol kruhu signalizuje dobrou stabilitu v rodině. Jednotlivé kruhy nemají zvýrazňovat jednotlivé členy, avšak větší počet znamená množství individualit v rodině. A tak každý kruh má své pevné hranice, zároveň se však vpíjí do okolních kruhů, což ukazuje na soudržnost rodiny.

Doporučení:

Po takto vřelém a pozitivním výkladu jsem usoudil, že není třeba doporučovat žádné postupy ke zlepšení vztahů. Pouze jsem mu popřál, ať daný stav vydrží, co nejdéle.

4. ZÁVĚR

V bakalářské práci jsem se zabýval skupinovou dynamikou v rodině. Pomocí vybraných výtvarných a psychologických aktivit jsem získával informace o jednotlivých členech, jejich vnitřních představách a o tom, jak vnímají svojí roli. Smyslem práce pak bylo využít tyto poznatky a doporučit jednotlivým členům postupy, zacílené na pozitivní změny ve vztazích, nebo sebepojetí.

V teoretické části se mi, dle mého názoru, podařilo vhodně popsat problematiku rodin a základy vědních disciplín a aktivit, které jsou v práci využity.

V praktické části jsem pak pracoval s několika členy jedné rodiny, na které jsem zmíněné aktivity aplikoval.

Nejprve jsem pracoval s Jolanou – matkou rodiny. Svolila s nenáročnou aktivitou Baumova testu kresby stromu. Myslím, že množství informací, které následná interpretace přinesla, překvapila nás oba. Bohužel se mi nepodařilo Jolanu přesvědčit k odhalení jejího „tajemství“, které by této práci dalo jiný rozměr, a možná by se celá praktická část věnovala pouze jejímu příběhu. I tak jsem s výsledkem této aktivity spokojený, protože názorně ukazuje, kolik nám může výtvarný projev poskytnout informací.

Jako druhého v pořadí jsem si vybral Petra. Spolu jsme pak vyzkoušeli fenomenologický rozhovor s následnou rodinnou konstelací. Metoda bezesbytku splnila svůj účel, bohužel i zde jsem musel některé informace vynechat. Nakonec jsme se rozhodli pouze pro interpretaci „problému“ ohledně jeho budoucí kariéry.

Třetí v pořadí byl Dan. Nejmladší člen dostal test rodiny. Osobně tuto část práce považuji za nejzdařilejší. Potvrzením správnosti analýzy jeho kreseb byla souhlasná odezva, jak od členů rodiny, tak od odborníka, v podobě vedoucí mé práce.

Poslední část – artefietickou aktivitu jsem zařadil, aby má práce nebyla zaměřená pouze na psychologii a mohli jí využít také pedagogicky zaměřeni čtenáři.

Zjištění získané rozborem a náhledem na díla jednotlivých členů rodiny jsem dospěl k závěru, že situace v rodině byla popsána všemi členy vysoce konzistentně a pozitivně. Pokud bych měl možnost výzkum doplnit, či zopakovat, doplnil bych práci o obrázek rodiny, jak ji vnímá matka. Kresba stromu totiž vypovídá méně o vztazích a rodině a více o sebepojetí respondenta. To považuji za jistý koncepční nedostatek praktické části. Každý člen rodiny pracoval nezávisle na ostatních, bez jakéhokoliv vzájemného ovlivňování. Jednotliví dospělí členové rodiny působili jako zralé osobnosti, schopné reflektovat svoje prožitky a zkušenosti a také je, srozumitelně a otevřeně sdílet. Dítě Dan působí jako

spontánní a šťastné dítě. V naší společnosti existují jisté mýty ohledně sloučených, či “polymorfních” rodin. Jakoby rodina, která se rozpadne, kvůli tomu, že si jeden z rodičů nachází nového partnera, byla odsouzena ke strádání a vnitřním konfliktům, či komplexům dětí. Náš příklad jasně ukazuje na to, že dobrým vztahům v rodině se může dařit i po rozchodu rodičů. Zde ani jeden ze synů neprojevoval známky těžkostí, zatrpknutosti, či traumat. Zřejmě hlavně díky tomu, že rodiče svou situaci řešili jako dospělí lidé, kteří nezatahovali syny do svých problémů. Díky tomu si synové mohli zachovat dobré a láskyplné vztahy ke každému z rodičů.

Závěrem bych svou práci zhodnotil z hlediska dvou rozdílných kritérií. Za prvé z hlediska naplnění cílů, které si práce klade. Dle mého názoru práce v základě splňuje stanovené cíle. Osobně mne mrzelo, že jsem se mnohokrát, v důsledku, citlivých informací nemohl ponořit do větší hloubky. V případě, že by mi to bylo umožněno, si však nejsem jist, jestli bych si na takový úkol troufl a to z důvodu mé odborné neznalosti.

Druhé hodnocení je z hlediska osobního rozvoje. V tomto případě jsem byl doslova nadšen. Pomohl bych si zde známým citátem Jana Amose Komenského „*Teorie zůstane pouhou teorií, pokud nepřikročíme k činu*“. Tímto bych ještě jednou rád poděkoval své vedoucí práce doktorce Nišpenské, pod jejíž vedením jsem si mohl vyzkoušet psychologii v praxi. Pomohla mi tedy konat a díky tomu není tato práce pouhým teoretickým dílem. Což považuji za největší klad.

5. SEZNAM POUŽITÝCH ZDROJŮ

CAMPBELLOVÁ, J, 1998. *Techniky arteterapie ve výchově, sociální práci a klinické praxi*. 1 vyd. Praha: Portál ISBN 80-7178-204-1

ČAČKA, O., *Psychologie vrstev duševního dění osobnosti a jejich autodiagnostika*. Brno, 1997, ISBN 80-7239-034-1

DAVIDO, R., *Kresba jako nástroj poznání dítěte*. Praha: Portál, 2001, ISBN 80-7178-449-4

LIEBMANN, M., *Skupinová arteterapie*. Praha: Portál, 2005, ISBN 80-7178-864-3

MEGLIN, N., MEGLINOVÁ D, *Kreslení jako cesta k sebevyjádření*. Praha: Portál, 2001, ISBN 80-7178-446-3

ŘÍČAN, P., *Cesta životem*. Praha: Portál, 2004, ISBN 80-7367-124-7

KOPŘIVA, P., NOVÁČKOVÁ, J., a kol. 2008, *Respektovat a být respektován*. 3. vyd. Kroměříž: Spirála. ISBN 978-80-904030-0-0

ŠICKOVÁ - FABRICI, J., *Základy arteterapie*. Praha: Portál, 2002, ISBN 80-7178-616-0

HARTL, P., HARTLOVÁ, H., 2009. *Psychologický slovník*. 2. vyd. Praha: Portál. ISBN 978-80-7367-569-1.

HELUS, Z., 2007. *Sociální psychologie pro pedagogy*. 1. vyd. Praha: Grada. ISBN 978-80-247-1168-3.

JANDOUREK, J., 2007. *Sociologický slovník*. 2. vyd. Praha: Portál. ISBN: 978-80-7367-269-0.

SOBOTKOVÁ, I., 2007. *Psychologie rodiny* 2. vyd. Praha: Portál. ISBN: 978-80-7367-250-8

KRAUS, B., 2008. *Základy sociální pedagogiky*. 1. vyd. Praha: Portál. ISBN: 978-80-7367-383-3 1.vyd.

MATOUŠEK, O., 1993. *Rodina jako instituce a vztahová síť*. 1. vyd. Praha: SLON. ISBN 80-901424-7-8.

VÁGNEROVÁ, M., 2007. *Základy obecné psychologie*. 1. vyd. Liberec: Technická univerzita v Liberci. ISBN 978-80-7372-283-8.

HELLINGER B., NEUHAUSER J., 2005. *Partnerské terapie Berta Hellingera*. 1.vyd. Praha: Pragma: ISBN: 80-7205-175-X

SCHLIPPE A., SCHWEITZER., 2006. *Systemická terapie a poradenství*. 1.vyd. Brno: Cesta: ISBN: 80-7295-082-7

HELLINGER B., HOVEL G., 2004. *Rodinné konstelace – objevná síla*. 1.vyd. Praha: Triton: ISBN: 80-7254-512-4

FRANKE-GRICKSCH, M. „*Patříš k nám!*“: rodinné konstelace s dětmi. Praha: Shambhala, 2006. ISBN 80-239-6954-4

KLIMEŠ, L. „*Slovník cizích slov*“.3.vyd. Praha: Mír, 1986. ISBN 1-54-13/3b

TRAPÁKOVÁ L., CHVÁLA V., 2004. *Rodinná terapie psychosomatických poruch* 1.vyd Praha: Portál. ISBN: 80-7178-889-9

ALTMAN, Z. Test stromu – příručka. Praha: Pražská pedagogicko-psychologická poradna 2002.

Český statistický úřad: *Pohyb obyvatelstva* [online]. Aktualizace 14. 3. 2013 [vid. 4. 4. 2013]. Dostupné z: <http://www.czso.cz/csu/csu.nsf/informace/coby031312.doc>

FRANČE, VOJTĚCH. *O grafologii* [online]. [cit. 2013-02-02]. Dostupné na World Wide Web: <<http://www.ografologii.blogspot.cz>>.